

MASTER'S THESIS

Gefinancierde rechtsbijstand rondom het politieverhoor

Voldoet de Nederlandse wet- en regelgeving aan de Europese verplichtingen van het EVRM en het Unierecht ?

Anoniem

Award date:
2024

Awarding institution:
Department of Public Law

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 22. Jun. 2024

Open Universiteit
www.ou.nl

Gefinancierde rechtsbijstand rondom het politieverhoor

Voldoet de Nederlandse wet- en regelgeving aan de Europese verplichtingen van het EVRM en het Unierecht ?

Student:	Anoniem
Begeleider:	mr. dr. M. Attinger
Examinator:	prof. dr. mr. G.K. Sluiter
Aantal woorden:	13.650
Inleverdatum:	19 januari 2024

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	3
1.1	Aanleiding.....	3
1.2	Centrale onderzoeksvraag.....	6
1.3	Opzet van het onderzoek en methodologie.....	7
2	Gefinancierde rechtsbijstand rondom het politieverhoor in Europees perspectief.....	8
2.1	Inleiding.....	8
2.2	Omvang verhoorbijstand EVRM, EHRM, Unierecht en HvJ EU.....	8
2.3	Gefinancierde rechtsbijstand in Europees perspectief.....	10
2.3.1	Rechtsbijstand van zijn eigen keuze.....	10
2.3.2	De “middelentoets” en de “belangentoets”.....	11
2.3.3	Positieve verplichtingen van de Staat.....	14
3	Gefinancierde rechtsbijstand rondom het politieverhoor in Nederland.....	19
3.1	Inleiding.....	19
3.2	Omvang verhoorbijstand in Nederland.....	19
3.3	Nederlandse stelsel van gefinancierde rechtsbijstand.....	22
3.3.1	Vergoedingensysteem.....	22
3.3.2	Stelselvernieuwing rechtsbijstand.....	22
3.3.3	Toevoeging in strafzaken, piketregeling.....	24
3.3.4	Piketvergoeding, vergoeding bijstand politieverhoren.....	26
3.3.5	Overige toevoegingsvergoedingen.....	29
3.4	Kwaliteitseisen rechtsbijstandsverleners.....	32
3.5	Kwaliteitsvol rechtsbijstandssysteem.....	34
4	Analyse.....	36
4.1	Inleiding.....	36
4.2	Eigen keuze.....	36
4.3	Middelen- en belangentoets.....	37
4.4	Positieve verplichtingen van de Staat.....	39
4.4.1	Financiering van voldoende kwaliteitsvol rechtsbijstandssysteem.....	39
4.4.2	Financiering van kwaliteit rechtsbijstandsverleners en bevordering opleiding.....	40
4.4.3	Vergoedingen rechtsbijstandverleners dienen kostendekkend te zijn.....	41
5	Conclusie.....	44
5.1	Conclusie.....	44

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Voor een goed functionerende sociale en democratische rechtsstaat is vertrouwen in het recht essentieel.¹ Juist dat vertrouwen heeft de laatste jaren flinke deuken opgelopen. De kinderopvangtoeslagaffaire, de afwikkeling van de mijnbouwschade in Groningen en de algehele bestuurscultuur zijn daar voorbeelden van.² De noodzaak om de gehele justitiële keten en toegang tot het recht te verbeteren was evident, waarbij een adequate en voorspelbare financiering in de strafrechtketen één van de aandachtspunten werd.³ Verbetering van de toegang tot het recht draagt bij aan het herstel van het vertrouwen tussen burgers en overheid.⁴ Dit geldt met name voor mensen die de kosten van rechtsbijstand niet geheel zelf kunnen dragen.⁵ Om deze mensen van rechtsbijstand te voorzien is een goed en duurzaam stelsel voor gefinancierde rechtsbijstand essentieel.⁶ Met dit stelsel zorgt de overheid ervoor dat er een subsidie is voor rechtzoekenden met een laag inkomen en vermogen om te zorgen dat zij zich kunnen laten bijstaan door een advocaat of mediator.⁷

Sinds 2017 ligt er een wetsvoorstel Wet duurzaam stelsel rechtsbijstand met maatregelen om het stelsel voor gefinancierde rechtsbijstand te herijken. Het doel is het stelsel te optimaliseren, efficiënter en toekomstbestendig te maken, waarbij een effectieve toegang tot het recht voor de lagere inkomens niet onbereikbaar mag worden.⁸ Dit wetsvoorstel is gebaseerd op bevindingen uit meerdere onderzoeken die door verschillende commissies naar het stelsel zijn gedaan. De Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) heeft in haar consultatiereactie aangegeven dat het wetsvoorstel niet zal leiden tot een duurzame hervorming van het stelsel en heeft een aantal experimenten in de rechtsbijstand in gang gezet.⁹ In november 2018 is de contourenbrief van de stelselherziening door het kabinet gepresenteerd en het wetsvoorstel ingetrokken.¹⁰ De NOvA heeft verbetervoorstellen gedaan met betrekking tot: versterking van de eerstelijnsrechtshulpverlening, het met een voorrangregeling belonen en stimuleren van specialisatie en kwaliteit, best practices delen,

¹ Commissie-Wolfsen 2015, p. 4.

² Coalitieakkoord 2021-2025, voorwoord, pagina 2, 3.

³ Coalitieakkoord 2021-2025, pagina 16.

⁴ Coalitieakkoord 2021-2025, pagina 1.

⁵ Commissie-Wolfsen 2015, p. 14.

⁶ Commissie-Wolfsen 2015, p. 14.

⁷ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 5.

⁸ 'duurzaamstelselrechtsbijstand/details', internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

⁹ 'Standpunten/gefinancierde-rechtsbijstand-2/duurzaam-stelsel-rechtsbijstand', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁰ 'Standpunten/gefinancierde-rechtsbijstand-2/duurzaam-stelsel-rechtsbijstand', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

een online wegwijzer voor juridische maar ook sociaal-maatschappelijke problematiek en het uitvoeren van de aanbevelingen van Commissie Van der Meer.¹¹ Door de Commissie Van der Meer is bijvoorbeeld vastgesteld dat de advocaten in strafzaken te weinig verdienen.¹² Strafrechtadvocaten hebben in 2019 actie gevoerd om aandacht te vragen voor de te lage vergoedingen. De actie #ikpiketnietlanger die door een strafrechtadvocaat was ingezet om een hogere piketvergoeding te verkrijgen is ondersteund door de NOvA.¹³ De actie was gestart omdat de tarieven ontoereikend waren voor de door de advocaten verrichtte werkzaamheden.¹⁴ Zij willen geen werk meer verrichten waar geen vergoeding tegenover staat.¹⁵ Nadat een aantal jeugdstrafrechtadvocaten waren gestopt met jeugdpiket werd de vergoeding uiteindelijk verhoogd.¹⁶ De minister van Rechtsbescherming wilde hier destijds pas iets aan te doen als het totaal aantal toevoegingen en procedures op alle rechtsgebieden omlaag zou gaan.¹⁷ Inmiddels is door opvolging van twee door de Kamer aangenomen moties aangekondigd dat het kabinet 154 miljoen euro investeert in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand.¹⁸ Nu er eindelijk onderkend wordt dat er geld nodig is voor adequate gefinancierde rechtsbijstand rijst de vraag hoe zich dat verhoudt tot de Europese ontwikkelingen in strafrechtelijke procedures. Nederland dient zich in strafzaken te houden aan de eisen van artikel 6 EVRM en aan de EU-richtlijnen op dit terrein.¹⁹ De vereisten zijn dat er een recht op bijstand door een advocaat in strafprocedures geldt evenals een recht op gefinancierde bijstand als de verdachte deze kosten niet zelf kan dragen.²⁰

In het strafrechtelijke traject is het voor de burger van essentieel belang om een adequate verdediging te krijgen omdat een strafproces ingrijpende gevolgen kan hebben.²¹ Bijvoorbeeld het wel of niet hebben van een strafblad kan langdurig effect hebben op het leven van een burger. Hierbij is rechtsbijstand rondom het politieverhoor cruciaal voor het verdere verloop van het proces. De burger die in een strafzaak aangemerkt is als verdachte heeft een advocaat nodig die zijn rol van juridisch adviseur, vertrouwenspersoon en woordvoerder uitoefent om hem bij te staan.²² De advocaat zal samen met zijn cliënt de processtrategie bepalen waarbij de eerste de keuze is of de cliënt moet verklaren of

¹¹ '20190719-bijlage-2-bij-brief-nova-aan-tk-inzake-gefinancierde-rechtsbijstand', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹² Spronken 2019, p. 2.

¹³ '2019/09/26/oproep-geen-piket-eerste-helft-januari', advocatenblad.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴ '2019/09/26/oproep-geen-piket-eerste-helft-januari', advocatenblad.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁵ '2019/09/26/oproep-geen-piket-eerste-helft-januari', advocatenblad.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁶ '2019/09/26/oproep-geen-piket-eerste-helft-januari', advocatenblad.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁷ Spronken 2019, p. 2.

¹⁸ 'Nieuws/@7698/invoering-scenario-1-rapport-commissie', rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁹ Spronken 2019, p. 2.

²⁰ Spronken 2019, p. 2.

²¹ Corstens/Borgers & Kooijmans 2021, Hoofdstuk IV.7 (online, bijgewerkt 1 februari 2021).

²² Corstens/Borgers & Kooijmans 2021, Hoofdstuk IV.7 (online, bijgewerkt 1 februari 2021).

zwijgen.²³ Deze keuze heeft vergaande en gedeeltelijk onherroepelijke consequenties, omdat een eens afgelegde verklaring niet meer gewijzigd of ingetrokken kan worden.²⁴ Het is voor de verdachte geruststellend als hij met zijn advocaat kan overleggen voordat het verhoor door de politie aanvangt.²⁵ Op grond van artikel 28c en 28d Sv mag de verdachte zich voorafgaand en tijdens het verhoor laten bijstaan door een advocaat.²⁶ Tijdens dit gesprek zal de advocaat aan de cliënt uitleggen wat de gevolgen zijn van het afleggen een verklaring en de alternatieven bespreken voor de strategie ter verdediging.²⁷ Als de raadsman de verdachte bijstaat bij het verhoor zal hij proberen in te schatten of de verklaring geloofwaardig overkomt, of de verklaring bewijs bevat en wat de kans is dat de verdachte wordt vrijgelaten als hij een verklaring aflegt.²⁸ Voor zowel de bijstand voorafgaand aan het verhoor - consultatiebijstand- als de bijstand tijdens het verhoor geldt onder voorwaarden een recht op gefinancierde rechtsbijstand op grond van de Wet op de Rechtsbijstand (Wrb) en artikel 23 en 23a Besluit Vergoedingen Rechtsbijstand (Bvr). Aanvullend heeft op 11 oktober 2023 de Raad van State geoordeeld dat ook een niet aan gehouden verdachte recht heeft op rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het politieverhoor.²⁹

Naast de ontwikkelingen op het gebied van de financiering van rechtsbijstand speelt de modernisering van het Wetboek van Strafvordering. Er wordt beoogd dat “de interactie tussen de verschillende procesdeelnemers in zekere mate de agenda van het strafproces bepaalt, met een nadruk op de mogelijkheid van de verdachte zelf om zijn proceshouding te bepalen”.³⁰ Dit vergt ook een andere rol voor de verdediging in strafzaken. De verdediging wordt gekoppeld aan de uitoefening van opsporingsbevoegdheden en niet meer aan de inschakeling van de rechter.³¹ Het accent komt namelijk te liggen op het vooronderzoek om de zitting beter te laten verlopen.³² Deze ‘beweging naar voren’ behelst dat het inhoudelijke onderzoek indien mogelijk grotendeels in het voorbereidend onderzoek plaats vindt.³³ Uit vonnissen van de Rechtbank Limburg en Rotterdam blijkt dat gemaakte procesafspraken tussen het Openbaar Ministerie en de verdediging door de rechtbank zijn overgenomen, zodat deze ‘beweging naar voren’

²³ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 158.

²⁴ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 158.

²⁵ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 157.

²⁶ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 160.

²⁷ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 158.

²⁸ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 158.

²⁹ RvS 11 oktober 2023, ECLI:RVS:2023:3770.

³⁰ *Kamerstukken II 2015/16*, 29279, nr. 278, p. 6.

³¹ Kampen e.a. 2018, p. 9.

³² Kampen e.a. 2018, p. 9.

³³ Kampen e.a. 2018, p. 15.

zichtbaar wordt.³⁴ Rechtbank Limburg oordeelde overeenkomstig het afdoeningsvoorstel dat door het Openbaar Ministerie en de verdediging was voorgelegd. De Hoge Raad heeft inmiddels geoordeeld dat het toelaatbaar is dat het Openbaar Ministerie en de verdediging procesafspraken maken als zij daarbij de wettelijke regeling en de eisen van een eerlijk proces in acht nemen.³⁵ De Hoge Raad stelt aanvullend als voorwaarde dat bij totstandkoming van procesafspraken rechtsbijstand voor de verdachte is vereist.³⁶ In de 'beweging naar voren' wordt verondersteld dat de verdachte in een vroeg stadium een advocaat heeft die hem goed adviseert waardoor hij keuzes kan maken waar hij zich aan kan houden.³⁷ Deze ontwikkeling heeft tot gevolg dat de advocaat veel eerder een toevoeging zal moeten krijgen omdat hij in een vroeg stadium een actievere rol zal moeten vervullen.³⁸

1.2 Centrale onderzoeksvraag

Met het oog op de hierboven beschreven veranderende rol van de rechtsbijstandverlener in het strafproces is het van belang nader te onderzoeken hoe de financiering rondom het politieverhoor is vorm gegeven en te analyseren of dit in de pas loopt met de Europese ontwikkelingen. Dit leidt tot de volgende centrale onderzoeksvraag:

Hoe verhoudt de Nederlandse regelgeving van de gefinancierde rechtsbijstand in strafzaken, met name bij politieverhoor, zich tot de positieve verplichtingen van de Staat, die voortvloeien uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en EU-richtlijnen 2013/48 en 2016/1919?

Deze hoofdvraag is opgedeeld in de volgende deelvragen:

- Wat zijn de verplichtingen met betrekking tot de gefinancierde rechtsbijstand rondom het verhoor die voortvloeien uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en EU-richtlijnen 2013/48 en 2016/1919?
- Op welke wijze is de financiering van de rechtsbijstand rondom het verhoor in de Nederlandse wet- en regelgeving vastgelegd?

³⁴ Rechtbank Limburg 9 december 2021, ECLI:NL:RBLIM:2021:9269 en Rechtbank Rotterdam 4 oktober 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:9953. Ook in hoger beroep is het mogelijk dat het OM en verdediging procesafspraken maken zie Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2541, Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2524, Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2523 waarbij het hof beoordeelt of de afspraken passend zijn, wat in casu niet het geval was.

³⁵ HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252.

³⁶ HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252 r.o. 5.3.1.

³⁷ 'Actueel/nieuws/2021/06/07/interview-van-kampen', strafrechtketen.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

³⁸ 'Actueel/nieuws/2021/06/07/interview-van-kampen', strafrechtketen.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

- Wordt aan elke verplichting met betrekking tot de gefinancierde rechtsbijstand rondom het verhoor die voortvloeit uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en EU-richtlijnen 2013/48 en 2016/1919 voldaan?
- Welke consequenties hebben de ontwikkelingen van de modernisering strafvordering voor de financiering van de rechtsbijstand rondom het verhoor?

1.3 Opzet van het onderzoek en methodologie

Om een antwoord te kunnen formuleren op de hoofdvraag is een goede beschrijving van de relevante Europese en nationale wet- en regelgeving noodzakelijk. In hoofdstuk 2 zal kort de omvang van de bijstand rondom het verhoor vanuit Europees perspectief worden gezien. Vervolgens wordt het juridisch kader ten aanzien van de gefinancierde rechtsbijstand van artikel 6 lid 3 sub c EVRM, de relevante artikelen van de Richtlijn 2013/48/EU en Richtlijn 2016/1919 uiteengezet. Daartoe wordt gebruik gemaakt van literatuur- en jurisprudentieonderzoek. Deze uiteenzetting laat zien welke positieve verplichtingen voor de Staat voortvloeien uit de Europese regelgeving. Daarna wordt in hoofdstuk 3 de gefinancierde rechtsbijstand rondom het verhoor in Nederland beschreven. Daarbij wordt ingegaan op de omvang van de rechtsbijstand rondom het verhoor en de wijze waarop het Nederlandse stelsel van gefinancierde rechtsbijstand is ingericht. Vervolgens wordt in vogelvlucht de ontwikkeling van het stelsel beschreven en komt de kwaliteit van zowel het rechtsbijstandssysteem als de rechtsbijstandverleners inclusief de financiering daarvan aan de orde. De ontwikkelingen van de modernisering van het Wetboek van Strafvordering, voor zover betrekking hebbend op de financiering van rechtsbijstand rondom het verhoor, en jurisprudentie betreffende financiering van rechtsbijstand worden hierin meegenomen. Hierbij wordt aangetekend dat het onderzoek zich alleen richt op het volwassenenrecht. De beschrijving van het recht op rechtsbijstand rondom het verhoor wordt besproken in zoverre dit relevant is voor de juiste context. Aansluitend volgt in het vierde hoofdstuk een analyse of en in hoeverre de financiering van de rechtsbijstand rondom het politieverhoor in de huidige wet- en regelgeving voldoet aan de verplichtingen die voortvloeien uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en EU-richtlijnen 2013/48 en 2016/1919. Tot slot zal in hoofdstuk 5 een onderbouwd antwoord gegeven worden op de centrale onderzoeksvraag.

2 Gefinancierde rechtsbijstand rondom het politieverhoor in Europees perspectief

2.1 Inleiding

Voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag is het van belang de financiering van rechtsbijstand rondom het verhoor in strafzaken vanuit Europees perspectief nader te bezien en het juridisch kader voortvloeiend uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en de EU-richtlijnen 2013/48 en 2016/1919 te beschrijven. Het juridisch kader wordt gevormd door de uitspraken van het EHRM en het secundaire Unierecht waarin de eisen aan de financiering van rechtsbijstand gedetailleerder zijn uitgewerkt.³⁹ In de volgende paragraaf wordt de omvang van verhoorbijstand in het kader van het EVRM, EHRM het Unierecht en HvJ EU beschreven. Vervolgens komt de gefinancierde rechtsbijstand in Europees perspectief aan de orde.

2.2 Omvang verhoorbijstand EVRM, EHRM, Unierecht en HvJ EU

Het recht op verhoorbijstand is aangevangen als gevolg van het alom bekende *Salduz*-arrest van het EHRM.⁴⁰ Vanwege de afwezigheid van een advocaat tijdens het eerste politieverhoor heeft Salduz geen eerlijk proces gehad. Het toetsingskader dat volgt uit deze uitspraak, schending van artikel 6 EVRM als rechtsbijstand in de voorfase van het onderzoek ontbreekt, wordt in de zaak *Ibrahim e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk* genuanceerd.⁴¹ In de zaak *Beuze tegen België* waarbij het EHRM oordeelt dat het noodzakelijk is dat de raadsman fysiek bij het politieverhoor aanwezig is om het recht op rechtsbijstand praktisch en effectief uit te kunnen oefenen blijkt dat het toetsingskader uit *Ibrahim e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk* gezien kan worden als een algemeen toetsingskader.⁴² In de zaak *Soytemiz tegen Turkije* benadrukt het EHRM de noodzaak van de fysieke aanwezigheid van de raadsman gedurende de rechtsbijstand, met inbegrip van het politieverhoor dat als een “ inherent

³⁹ Commissie-Wolfsen 2015, pag. 112.

⁴⁰ Geurts & Hoekstra 2021, p. 13 en EHRM, 27 november 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1127JUD003639102 (*Salduz/Turkije*).

⁴¹ Verbaan & Hollander 2020, p. 23, zie ook EHRM 13 september 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0913JUD005054108, (*Ibrahim/Verenigd Koninkrijk*), EHRM 11 december 2008 ECLI:CE:ECHR:2008:1211JUD000426804 (*Panovits/Cyprus*).

⁴² Verbaan & Hollander 2020, p. 23, zie ook EHRM 9 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1109JUD007140910, (*Beuze/België*).

aspect” wordt beschouwd van artikel 6 lid 3 sub c EVRM.⁴³ Aansluitend geeft het Europese Hof aan dat het is toegestaan dat de raadsman actief bijstand verleend.⁴⁴

Door de jurisprudentie van het EHRM wordt de Europese Unie aangezet om het recht op rechtsbijstand in een Richtlijn op te nemen.⁴⁵ De Europese Unie beoogt door het invoeren van de Richtlijn 2013/48/EU dat in alle lidstaten dezelfde normen voor het recht op toegang tot een advocaat van kracht zijn.⁴⁶ Lidstaten dienen zich op grond van artikel 3 lid 4 van de Richtlijn in te spannen om algemene informatie te verstrekken om verdachten in contact te brengen met een advocaat. Dit houdt onder meer in dat lidstaten noodzakelijke regelingen treffen om verdachten wiens vrijheid is ontnomen hun recht op toegang tot een raadsman daadwerkelijk uit te oefenen (artikel 3 lid 4 tweede volzin).⁴⁷ Dergelijke regelingen kunnen desgewenst ook de regels met betrekking tot rechtsbijstand bevatten. Hierbij wordt bedoeld op gefinancierde rechtsbijstand, dat geen deel uitmaakt van de Richtlijn 2013/48/EU.⁴⁸ Om te bewerkstelligen dat het recht op toegang tot een advocaat zoals bedoeld in Richtlijn 2013/48/EU wordt uitgeoefend is in Richtlijn 2016/1919 het recht op rechtsbijstand in strafprocedures nader geregeld.⁴⁹

Het doel van Richtlijn 2016/1919 is “ervoor te zorgen dat het recht op toegang tot een advocaat, zoals bedoeld in Richtlijn 2013/48/EU, daadwerkelijk kan worden uitgeoefend door het beschikbaar stellen van bijstand van een door de lidstaten gefinancierde advocaat” (overweging 1 van de preambule van de Richtlijn 2016/1919). De Richtlijn 2016/1919 is onder meer van toepassing op verdachten die recht hebben op een raadsman op grond van Richtlijn 2013/48/EU, van degenen wiens vrijheid is ontnomen en van degenen die bijgestaan moeten worden op grond van het Unierecht of nationale recht (artikel 2 lid 1 van Richtlijn 2016/1919). De verdachte heeft op grond van de minimumgaranties die expliciet uit de Richtlijn voortvloeien het recht op consultatiebijstand én het recht verhoorbijstand. Deze

⁴³ EHRM 28 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1127JUD005783709 (*Soytemiz/Turkije*), par. 43. In deze overweging wordt voor ‘inherent aspect’ verwezen naar EHRM 16 juni 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0616JUD000525602 (*Karabil/Turkije*), par.44, EHRM 5 januari 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0105JUD003373502 (*Aydin/Turkije*), par. 47, EHRM 9 februari 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0209JUD000203904 (*Boz/Turkije*), par. 34, EHRM 24 oktober 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:1024JUD006288011 (*Navone e.a./Monaco*), par. 78-79.

⁴⁴ EHRM 28 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1127JUD005783709 (*Soytemiz/Turkije*), par. 44.

⁴⁵ Overweging 12 in de preambule van Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming.

⁴⁶ Overweging 12 in de preambule van Richtlijn 2013/48/EU.

⁴⁷ Inmiddels geldt deze verplichting ook voor niet aangehouden verdachten: ECLI:NL:RVS:2023:3770.

⁴⁸ Artikel 3 van Richtlijn 2016/1919 definieert onder “rechtsbijstand” “de financiering door een lidstaat van de bijstand van een advocaat, waardoor de uitoefening van het recht op toegang tot een advocaat mogelijk wordt gemaakt.”

⁴⁹ Richtlijn 2016/1919 van het Europees parlement en de Raad van 26 oktober 2016 betreffende rechtsbijstand voor verdachten en beklagden in strafprocedures en voor gezochte personen en procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel.

worden vaak op basis van toevoeging verleend. Als de vergoedingen op basis van toevoeging dusdanig laag zijn bestaat het gevaar dat de advocaat ervoor kiest om de cliënt te adviseren om zich bij alle verhoren te beroepen op zijn zwijgrecht.⁵⁰ Dan hoeft hij namelijk niet bij de verhoren aanwezig te zijn en wordt voorkomen dat hij voor bijna niets aan het werk moet gaan. Vanuit de advocatuur een begrijpelijke gedachte. Maar dat dit geen goed plan is blijkt uit het feit dat niet elke verdachte in staat is om te blijven zwijgen en het ook niet voor elke verdachte de meest juiste strategie is.⁵¹ De gevolgen die het wegblijven van de advocaat bij het verhoor met zich mee kunnen brengen maakt deze aanpak ondeugdelijk en kan tuchtrechtelijk verwijtbaar zijn.⁵² Om niet in deze onmogelijke positie terecht te komen kan de advocaat er dan voor kiezen om te stoppen met piketdiensten. Dit zou funest zijn voor het stelsel en laat zien dat de hoogte van de vergoedingen essentieel is om de verdachte te voorzien van daadwerkelijke en effectieve rechtsbijstand en dat de Staat een duurzaam niveau van vergoedingen in acht moet nemen.⁵³ In de volgende paragrafen wordt uiteengezet hoe het EHRM en de EU gefinancierde rechtsbijstand voor ogen heeft.

2.3 Gefinancierde rechtsbijstand in Europees perspectief

Het EHRM heeft het recht op rechtsbijstand gewaarborgd op grond van artikel 6 lid 3 sub c EVRM. Het artikel bepaalt dat iedereen tegen wie vervolging ingesteld is, aanspraak kan maken op kosteloze rechtsbijstand als hij niet over “voldoende middelen” (middelentoets) beschikt om een raadsman te bekostigen en als belangen van een “behoorlijke rechtspleging” (belangentoets) dit eisen.⁵⁴ Onder dit artikel valt ook het recht op een raadsman “van zijn eigen keuze”.⁵⁵ In de volgende sub paragrafen wordt uitgelegd wat het EHRM onder “rechtsbijstand van zijn eigen keuze” en de “middelen- en de belangentoets” schaart. In de laatste sub paragraaf van dit hoofdstuk wordt toegelicht welke verplichtingen lidstaten hebben om effectieve rechtsbijstand te waarborgen.

2.3.1 Rechtsbijstand van zijn eigen keuze

Het EHRM heeft geoordeeld dat “rechtsbijstand van zijn eigen keuze” niet inhoudt dat degene die in aanmerking komt voor kosteloze rechtsbijstand altijd zelf kan kiezen welke

⁵⁰ Brouwer 2017, p. 29.

⁵¹ Brouwer 2017, p. 29.

⁵² Brouwer 2017, p. 29.

⁵³ Brouwer 2017, p. 29.

⁵⁴ Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en Raad van Europa, *Handboek betreffende Europese wetgeving inzake de toegang tot het recht*, Januari 2016, p. 74. (factsheet).

⁵⁵ Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en Raad van Europa, *Handboek betreffende Europese wetgeving inzake de toegang tot het recht*, Januari 2016, p. 74. (factsheet).

advocaat aan hen wordt toegevoegd.⁵⁶ Het recht om door een raadsman “van zijn eigen keuze” te worden verdedigd, kan niet als een absoluut recht worden beschouwd.⁵⁷ Rechters moeten rekening houden met de voorkeur van de beklagde, maar zij kunnen dat aan de kant zetten als er relevante en toereikende gronden zijn en dit noodzakelijk is in het belang van de rechtspleging.⁵⁸ Het EHRM oordeelde bijvoorbeeld dat het kostenaspect van de rechtsbijstand kan rechtvaardigen dat een raadsman op verzoek van een verdachte niet vervangen hoeft te worden.⁵⁹ Eveneens heeft het EHRM erkend dat in het belang van de rechtspleging kan betekenen dat een verdachte wel wordt bijgestaan door een advocaat, ook al is dit niet de keus van de verdachte zelf.⁶⁰

Het Unierecht bepaalt dat de lidstaten zich dienen in te spannen om algemene informatie te verstrekken om verdachten in contact te brengen met een advocaat en noodzakelijke regelingen te treffen om gedetineerden hun toegang tot het recht daadwerkelijk te laten uitoefenen (artikel 3 lid 4, Richtlijn 2016/1919). Een dergelijke regeling kan bestaan uit het aanbieden van beschikbare advocaten waaruit de verdachte een keus kan maken.⁶¹

2.3.2 De “middelentoets” en de “belangentoets”

Het EHRM heeft geen definitie van “voldoende middelen” geformuleerd. In elke zaak zal aan de hand van de bijzondere omstandigheden van het geval beoordeeld moeten worden of een verdachte door zijn financiële situatie in aanmerking komt voor gefinancierde rechtsbijstand.⁶² De bewijslast voor het gebrek aan financiële middelen ligt bij degene die een beroep wil doen op kosteloze bijstand.⁶³ In de zaak *Pakelli* tegen *Duitsland* oordeelde het EHRM op basis van enkele indicaties dat middelen om juridische bijstand te betalen ontbraken.⁶⁴ Dit hoefde niet onomstotelijk te worden aangetoond. Inkomens- en vermogensverklaringen gemaakt voor belastingdoeleinden, het feit dat de verzoeker de afgelopen twee jaar daarvoor gedetineerd was en dat er geen duidelijke aanwijzingen waren

⁵⁶ Open Society Justice Initiative, Legal aid in Europe: Minimum requirements under international law, 2015, p. 8. (factsheet).

⁵⁷ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992: 0925JUD001361188 (*Croissant/Duitsland*), par. 29, EHRM 14 januari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0114JUD002689195 (*Lagerblom/Zweden*), par. 54.

⁵⁸ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992: 0925JUD001361188 (*Croissant/Duitsland*), par. 29. Zie ook EHRM 14 januari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0114JUD002689195 (*Lagerblom/Zweden*), par. 54. Vergelijkbaar: artikel 6 lid 3 sub c kan niet gezien worden als een recht om een toegevoegde advocaat te laten vervangen voor de verdediging, par 55.

⁵⁹ EHRM 14 januari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0114JUD002689195 (*Lagerblom/Zweden*), EHRM 21 mei 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0421DEC000421112 (*Bezek/Duitsland*).

⁶⁰ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992: 0925JUD001361188 (*Croissant/Duitsland*), par. 29-30.

⁶¹ Overweging 28 preambule Richtlijn 2016/1919.

⁶² Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en Raad van Europa, *Handboek betreffende Europese wetgeving inzake de toegang tot het recht*, januari 2016, p. 76. (factsheet).

⁶³ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992: 0925JUD001361188 (*Croissant/ Duitsland*), par 37.

⁶⁴ EHRM 25 april 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0425JUD000839878 (*Pakelli /Duitsland*) par. 34, zie ook: EHRM 14 januari 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0114JUD000237603 (*Tsonyo Tsonev/ Bulgarije (No.2)*) par. 39.

voor het tegendeel waren voldoende om het gebrek aan financiële middelen aan te tonen.⁶⁵ Het EHRM heeft geoordeeld dat lidstaten een zekere marge hebben om de financiële drempel voor de “middelentoets” te bepalen, onder de voorwaarde dat er wel voldoende waarborgen zijn om individuen te beschermen tegen willekeur bij vaststelling van wie er wel of niet in aanmerking komt.⁶⁶

Naast de “middelentoets” is de tweede voorwaarde om te worden voorzien van rechtsbijstand dat de “belangen van een behoorlijke rechtspleging” (de ‘belangentoets’) dit vereisen.⁶⁷ Het EHRM heeft de volgende drie criteria geformuleerd voor de “belangentoets”: de ernst van het strafbare feit en de zwaarte van de mogelijke straf, de complexiteit van de zaak en de sociale en persoonlijke situatie van de verdachte.⁶⁸ Als het een zaak betreft waarbij de persoonlijke vrijheid in het geding is of er een gevangenisstraf kan worden opgelegd staat de noodzaak voor kosteloze rechtsbijstand buiten kijf.⁶⁹ Het EHRM oordeelde dat het risico op een mogelijke gevangenisstraf van hoogstens drie maanden ernstig genoeg was om de verzoeker te laten gebruik maken van rechtsbijstand omdat de belangen van een behoorlijke rechtspleging dat vereisten.⁷⁰ Als er geen vrijheidsberoving op het spel staat, zal de beslissing van het EHRM gebaseerd zijn op de specifieke omstandigheden van het geval en de negatieve gevolgen van een veroordeling van een verdachte.⁷¹ Dit kan genuanceerd liggen. Het EHRM vond een weigering van rechtsbijstand toegestaan in het geval van *Barsom Varli* tegen *Zweden* waar het ging om de juistheid van een belastingaangifte die een verzoeker van rechtsbijstand bij belastingnaheffing probleemloos zou kunnen betalen en bij veroordeling geen risico op vrijheidsbeneming liep.⁷² Daarentegen oordeelde het EHRM in de zaak *Pham Hoang* tegen *Frankrijk* dat de belangen van een behoorlijke rechtspleging wel vereisten dat er rechtsbijstand werd verleend omdat de procedure zulke grote consequenties zou hebben voor de verzoeker, die in hoger beroep reeds schuldig was bevonden aan het onrechtmatig importeren van verboden goederen en veroordeeld was om grote bedragen te betalen aan de douaneautoriteiten.⁷³

⁶⁵ EHRM 25 april 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0425JUD000839878 (*Pakelli /Duitsland*) par. 34.

⁶⁶ EHRM 21 september 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0921JUD006194500 (*Santambrogio/Italië*), par. 55.

⁶⁷ Open Society Justice Initiative, Legal aid in Europe: Minimum requirements under international law, 2015, p. 6. (factsheet).

⁶⁸ Open Society Justice Initiative, Legal aid in Europe: Minimum requirements under international law. 2015, p. 6. (factsheet).

⁶⁹ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*), par. 61, EHRM 20 december 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1220JUD003948807 (*Maksimenko/Oekraïne*) par. 28, EHRM 6 november 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1106JUD003223804 (*Zdravko Stanev/Bulgarije*) par. 38.

⁷⁰ EHRM 10 juni 1996, ECLI:CE:ECHR:1996:0610JUD001938092 (*Benham/Verenigd Koninkrijk*) par. 59.

⁷¹ Open Society Justice Initiative, Legal aid in Europe: Minimum requirements under international law, 2015, p. 7. (factsheet).

⁷² EHRM 4 januari 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:0104DEC004076606 (*Barsom Varli/Zweden*).

⁷³ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0925JUD001319187 (*Pham Hoang/Frankrijk*), par. 40.

De tweede factor betreft de complexiteit van de zaak. Als er gecompliceerde feitelijke of juridische omstandigheden in zaken aan de orde komen zou rechtsbijstand toegekend moeten worden.⁷⁴ Complexiteit kwam bijvoorbeeld aan de orde in de zaak *Quaranta* tegen *Zwitserland* omdat er een beslissing genomen moest worden over zowel de voorwaardelijke als de nieuwe straf. Rechtsbijstand was noodzakelijk om de beste verdediging te geven tegen het scala aan mogelijkheden om tot vervolging over te gaan.⁷⁵ Een ander voorbeeld betreft wederom de zaak *Pham Hoang* tegen *Frankrijk*. Daar was van complexiteit sprake omdat de verzoeker zonder juridische kennis het streven had om de nationale rechter ervan te overtuigen om van vaste jurisprudentie af te wijken.⁷⁶ Derhalve moest volgens het EHRM rechtsbijstand verleend worden.⁷⁷

De derde factor is de sociale en persoonlijke situatie van de verdachte.⁷⁸ Het belang van de rechtspleging kan er toe leiden dat kosteloze rechtsbijstand aan kwetsbare personen, zoals kinderen, personen met psychische problemen en vluchtelingen vereist is.⁷⁹ Zelfs als de verzoekers een opleiding hebben genoten en in staat zijn de procedure te volgen gaat het erom of zij zelf in staat zijn zich zonder advocaat te verdedigen.⁸⁰ Tot dit oordeel kwam het EHRM in de zaak *Zdravko Stanev* tegen *Bulgarije* waarbij het ging om een verzoeker zonder baan, die een gevangenisstraf riskeerde maar uiteindelijk een boete en een schadevergoeding kreeg opgelegd die hoog was ten opzichte van zijn financiële positie.⁸¹ Ondanks dat de zaak niet complex was en het een universitair opgeleide verzoeker betrof, had de verzoeker rechtsbijstand van een advocaat moeten krijgen om zijn belangen te behartigen.⁸² De toetssteen is namelijk of een justitiabele zelfstandig zonder raadsman zijn of haar argumenten adequaat en welgekozen kan uiteenzetten.⁸³ De verzoekers hoeven niet te onderbouwen dat door het ontbreken van rechtsbijstand hun verdediging “werkelijk nadeel” heeft geleden. Het is voldoende als “in de gegeven omstandigheden aannemelijk lijkt” dat de zaak anders zou zijn verlopen als een advocaat bijstand zou hebben verleend.⁸⁴

De drie factoren om te bepalen of de belangen van een behoorlijke rechtspleging nopen tot kosteloze rechtsbijstand: de ernst van het strafbare feit en de zwaarte van de mogelijke straf, de complexiteit van de zaak en de sociale en persoonlijke situatie van de

⁷⁴ Open Society Justice Initiative, *Legal aid in Europe: Minimum requirements under international law*. 2015, p. 7. (factsheet).

⁷⁵ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*), par. 34, EHRM 9 juni 1998, zie ook: ECLI:CE:ECHR:1998:0609JUD002429494 (*Twalib/Griekenland*), par. 53.

⁷⁶ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0925JUD001319187 (*Pham Hoang/Frankrijk*), par. 40.

⁷⁷ EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0925JUD001319187 (*Pham Hoang/Frankrijk*), par. 40.

⁷⁸ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*).

⁷⁹ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*), par. 32-36.

⁸⁰ EHRM 6 november 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1106JUD003223804, (*Zdravko Stanev/Bulgarije*), par. 40.

⁸¹ EHRM 6 november 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1106JUD003223804, (*Zdravko Stanev/Bulgarije*), par. 40.

⁸² EHRM 6 november 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1106JUD003223804, (*Zdravko Stanev/Bulgarije*), par. 40.

⁸³ EHRM 7 mei 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0507JUD004631199 (*McVicar/Verenigd Koninkrijk*), par. 48.

⁸⁴ EHRM 13 mei 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474 (*Artico/Italië*), par 34-35.

verdachte moeten in samenhang moeten worden gezien, maar elke factor kan hoe dan ook de noodzakelijkheid voor kosteloze bijstand rechtvaardigen.⁸⁵

In het EU recht zijn De “middelentoets” en de “belangentoets” geconcretiseerd door een draagkrachttoets en een gegrondheidstoets in Richtlijn 2016/1919 op te nemen. Richtlijn 2016/1919 bepaalt immers dat lidstaten ervoor dienen te zorgen dat verdachten en beklaagden het recht op rechtsbijstand kunnen uitoefenen als de belangen van een behoorlijke rechtspleging die eisen en zij over onvoldoende middelen beschikken om rechtsbijstand door een advocaat te kunnen betalen (artikel 4 lid 1, Richtlijn 2016/1919). Hiertoe kunnen lidstaten een draagkrachttoets en/of een gegrondheidstoets hanteren (artikel 4 lid 2, Richtlijn 2016/1919). Opvallend is dat dit afwijkt van het standpunt van het EHRM waarbij het uitgangspunt is dat beide toetsen plaats vinden.⁸⁶ In de Richtlijn worden de voorwaarden met betrekking tot de toetsen als volgt omschreven:

- Bij gebruikmaking van een draagkrachttoets dienen alle relevante en objectieve factoren waaronder inkomen, vermogen en gezinssituatie van de betrokkene, kosten van de bijstand van een advocaat en de levensstandaard in die lidstaat in ogenschouw genomen te worden om te beoordelen of er sprake is van onvoldoende middelen om voor de bijstand van een advocaat te betalen (artikel 4 lid 3, Richtlijn 2016/1919).
- Bij gebruikmaking van een gegrondheidstoets dienen de ernst van het strafbaar feit, de complexiteit van de zaak en de ernst van de sanctie die betrokkene boven het hoofd hangt in aanmerking genomen te worden om te bepalen of de belangen van een behoorlijke rechtspleging eisen dat rechtsbijstand wordt verleend (artikel 4 lid 4, Richtlijn 2016/1919). Er wordt vanuit gegaan dat wordt voldaan aan de gegrondheidstoets als verdachte of beklaagde is gedetineerd of in afwachting is van een beslissing over detentie in elk stadium van de procedures die onder het toepassingsgebied van de richtlijn vallen. (artikel 4 lid 4, Richtlijn 2016/1919).

2.3.3 Positieve verplichtingen van de Staat

Naast “rechtsbijstand van zijn eigen keuze” de “middelentoets” en de “belangentoets” hebben lidstaten nog meer positieve verplichtingen. “Rechtsbijstand” wordt namelijk gedefinieerd als “financiering door een lidstaat van de bijstand van een advocaat, waardoor de uitoefening van het recht op toegang tot een advocaat mogelijk wordt gemaakt” (artikel 3,

⁸⁵ Open Society Justice Initiative, Legal aid in Europe: Minimum requirements under international law, 2015, p. 6. (factsheet).

⁸⁶ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*), par. 27.

Richtlijn 2016/1919). De eisen omtrent de financiering en kwaliteit van de rechtsbijstand worden nader omschreven in artikel 7 van Richtlijn 2016/1919. Deze luidt als volgt:

1. De lidstaten nemen de nodige maatregelen, ook wat betreft **de financiering**, om ervoor te zorgen dat:
 - a) er een **doeltreffend en voldoende kwaliteitsvol** rechtsbijstandssysteem is, en
 - b) de **rechtsbijstandsdiensten van een zodanige kwaliteit** zijn om het eerlijke verloop van de procedure op passende wijze te waarborgen, met behoorlijke inachtneming van de onafhankelijkheid van de advocatuur.
2. (..)
3. Met behoorlijke inachtneming van de onafhankelijkheid van de advocatuur en van de rol van diegenen die voor de opleiding van advocaten verantwoordelijk zijn, nemen de lidstaten **passende maatregelen om het verstrekken van een passende opleiding aan advocaten** die rechtsbijstandsdiensten verlenen, **te bevorderen**.
4. (..)

Hieruit volgt in de eerste plaats dat het recht op toegang tot een advocaat mogelijk wordt gemaakt. Het EHRM heeft gesteld dat lidstaten een aanzienlijke vrijheid hebben om te bepalen hoe zij het recht op bijstand van een advocaat in hun rechtstelsels verankeren.⁸⁷ Het recht op rechtsbijstand behelst een recht op effectieve bijstand en vertegenwoordiging.⁸⁸ Volgens vaste rechtspraak van het EHRM heeft een Staat nog niet aan die positieve verplichtingen voldaan door enkel een advocaat te benoemen.⁸⁹ Die advocaat moet ook in staat zijn een actieve bijdrage te leveren.⁹⁰ Anders zou kosteloze rechtsbijstand geen waarde meer hebben.⁹¹ Een aanwezige raadsman die namelijk niet kan ingrijpen en er niet voor kan zorgen dat de rechten van de verdachte gerespecteerd worden heeft voor de verdachte geen nut.⁹² Net zoals het slechts aanstellen van een advocaat niet leidt tot effectieve rechtsbijstand in het geval dat de aangestelde advocaat wegens zijn gezondheidstoestand of andere verplichtingen geen rechtsbijstand verleent.⁹³ Daarentegen kan een lidstaat niet voor elke tekortkoming van een advocaat aansprakelijk worden gehouden.⁹⁴ Van belang is in hoeverre een verdachte zichzelf kan verdedigen zonder rechtsbijstand. Indien het om een eenvoudige zaak gaat waarbij men in staat is en voldoende gelegenheid heeft gekregen om zichzelf te verdedigen wordt artikel 6 lid 3 sub c EVRM niet geacht te zijn geschonden.⁹⁵ Wel is de staat verplicht om tussenbeide te komen als een toegevoegde advocaat niet in effectieve rechtsbijstand voorziet en dit evident is of bekend is gemaakt bij de autoriteiten.⁹⁶

⁸⁷ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*), par. 30.

⁸⁸ EHRM 24 november 1993, ECLI:CE:ECHR:1993:1124JUD001397288 (*Imbrioscia/Zwitserland*), par. 43.

⁸⁹ EHRM 13 mei 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474 (*Artico/Italië*), par. 33.

⁹⁰ EHRM 13 mei 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474 (*Artico/Italië*), par. 33.

⁹¹ EHRM 13 mei 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474 (*Artico/Italië*), par. 33.

⁹² EHRM 18 november 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:1118JUD001506507 (*Aras/Turkije*), par. 40.

⁹³ EHRM 13 mei 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474 (*Artico/Italië*), par. 33.

⁹⁴ EHRM 14 januari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0114JUD002689195 (*Lagerblom/Zweden*), par. 56; EHRM 19 december 1989, ECLI:CE:ECHR:1989:1219JUD000978382 (*Kamasinski/Oostenrijk*), par. 65.

⁹⁵ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 975.

⁹⁶ EHRM 24 november 1993, ECLI:CE:ECHR:1993:1124JUD001397288 (*Imbrioscia/Zwitserland*), par.41; EHRM 21 april 1998, ECLI:CE:ECHR:1998:0421JUD002260093 (*Daud/Portugal*), par. 38.

In de tweede plaats dienen lidstaten stappen te ondernemen om niet alleen de kwaliteit van het rechtsbijstand stelsel te waarborgen, maar ook de kwaliteit van de verleners van rechtsbijstand. Zowel het stelsel van gefinancierde rechtsbijstand als de rechtsbijstandverleners zullen daarvoor aan bepaalde minimale eisen moeten voldoen.⁹⁷ Zo kan het rechtsbijstandsstelsel alleen goed functioneren als de financiering voldoende voorspelbaar is en meebeweegt met de ontwikkelingen in de maatschappij, het overheidsbeleid, wet- en regelgeving en jurisprudentie.⁹⁸ Tevens is vereist dat er voldoende beschikbare, kwalitatief goede advocaten zijn die op toevoeging werken.⁹⁹ Toezicht op de kwaliteit is hiervoor essentieel.¹⁰⁰ Tot slot volgt uit overweging 8 van Richtlijn 2016/1919 dat de vergoeding die rechtsbijstandverleners ontvangen kostendekkend dient te zijn en dat door de bevoegde autoriteiten een eigen bijdrage geëist kan worden van de verdachten, afhankelijk van hun beschikbare financiële middelen.

Geoorloofde beperkingen op het recht op rechtsbijstand

Inbreuk op het recht op rechtsbijstand mag er niet toe leiden dat het recht illusoir wordt, waarmee niet bedoeld wordt dat dit onverkort en ongeclausuleerd van kracht is.¹⁰¹ Beperkingen zijn namelijk geoorloofd als het recht in essentie niet geschonden wordt, de beperking een legitiem doel dient en proportioneel is ten opzichte van het doel.¹⁰² Uit de jurisprudentie van het EHRM kan worden gedestilleerd welke factoren een rol spelen bij de beoordeling of een inbreuk op het recht op gefinancierde rechtsbijstand door lidstaten is toegestaan.¹⁰³ In vorige paragrafen zijn criteria: de “middelentoets”, de “belangentoets” en de kosten en baten van de procedure reeds naar voren gekomen.¹⁰⁴ Daarnaast vloeit uit de rechtspraak van het EHRM voort dat er daadwerkelijk een advocaat toegewezen moet kunnen worden om effectief toegang tot het recht te verzekeren.¹⁰⁵ In de zaak *Bertuzzi* tegen *Frankrijk* lukte het de verzoeker Bertuzzi niet om een advocaat toegewezen te krijgen om een vordering tot schadevergoeding in te stellen tegen de heer T. een advocaat die hem niet correct vertegenwoordigd had in gerechtelijke procedures.¹⁰⁶ Drie toegewezen advocaten trokken zich terug vanwege persoonlijke banden met de heer T. en de vierde advocaat vroeg alleen informatie op en ondernam geen actie op het rechtsbijstandsverzoek.¹⁰⁷ Het EHRM

⁹⁷ Boksem 2018, p. 1237.

⁹⁸ Commissie Wolfsen 2015, p. 9.

⁹⁹ Commissie Wolfsen 2015, p. 29.

¹⁰⁰ Commissie Wolfsen 2015, p. 26.

¹⁰¹ Commissie Barkhuizen 2015, p. 24.

¹⁰² Commissie Barkhuizen 2015, p. 23.

¹⁰³ Commissie Barkhuizen 2015, p. 23-24.

¹⁰⁴ Commissie Barkhuizen 2015, p. 25.

¹⁰⁵ Commissie Barkhuizen 2015, p. 23.

¹⁰⁶ EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD003637897 (*Bertuzzi/Frankrijk*), par. 9-15.

¹⁰⁷ EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD003637897 (*Bertuzzi/Frankrijk*), par. 11-14.

stelde vast dat Bertuzzi geen effectieve toegang tot het recht heeft gehad.¹⁰⁸ Hieruit volgt de eis dat er voldoende advocaten beschikbaar moeten zijn die de rechtsbijstand kunnen verlenen op toevoegingsbasis.¹⁰⁹ Om te zorgen dat er voldoende bekwame advocaten beschikbaar zijn, is het noodzakelijk dat er zij een redelijke beloning ontvangen.¹¹⁰ Als er door te lage vergoedingen te weinig advocaten overblijven om te verzekeren dat toegang tot effectieve rechtsbijstand gegeven kan worden, dan zou dat kunnen conflicteren met artikel 6 EVRM.¹¹¹ Echter een ondergrens van een redelijke vergoeding is moeilijk te bepalen.¹¹² Daarnaast is volgens het EHRM het opleggen van een eigen bijdrage niet strijdig met artikel 6 EVRM.¹¹³ De klacht die hiervoor tegen Nederland werd ingediend is niet ontvankelijk verklaard.¹¹⁴ De eigen bijdrage geldt niet indien op grond van de belangtoets de rechtsbijstand kosteloos is.

Unierecht

Een geoorloofde beperking op het toepassen van Richtlijn 2013/48/EU is dat “lichte feiten” worden uitgesloten van bescherming, voor zover dit niet in botsing komt met het recht op een eerlijk proces (artikel 2 lid 4, Richtlijn 2013/48/EU). Lichte feiten betreffen feiten waarvoor ingevolge de wet van een lidstaat door een andere autoriteit dan een in strafzaken competente rechtbank een sanctie wordt opgelegd waarbij beroep of verwijzing naar een andere rechtbank mogelijk is of feiten die niet kunnen leiden tot detentie (artikel 2 lid 4, Richtlijn 2013/48/EU). Bijvoorbeeld in geval van massale verkeersovertredingen die vastgesteld zijn naar aanleiding van een verkeerscontrole (overweging 11, Richtlijn 2016/1919). Voor deze situaties zou het niet redelijk zijn de bevoegde autoriteiten te verplichten om alle rechten te waarborgen van deze Richtlijn (overweging 11, Richtlijn 2016/1919). Naast deze beperking geldt als geoorloofde beperking dat voor personen wiens vrijheid niet is ontnomen lidstaten niet actief hoeven te zorgen dat zij worden voorzien van rechtsbijstand (overweging 17, Richtlijn 2013/48/EU).

Uit voorgaande blijkt dat de verplichtingen met betrekking tot de gefinancierde rechtsbijstand rondom het verhoor die voortvloeien uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en EU-Richtlijnen 2013/48 en 2016/1919 bestaan uit het recht op eigen keuze en de middelen en belangtoets. Daarnaast heeft de Staat de positieve verplichting om te zorgen voor de

¹⁰⁸ EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD003637897 (*Bertuzzi/Frankrijk*), par. 32.

¹⁰⁹ EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD003637897 (*Bertuzzi/Frankrijk*), par. 30.

¹¹⁰ Commissie Barkhuyzen 2015, p. 23.

¹¹¹ Commissie-Wolfsen 2015, p. 123.

¹¹² Commissie-Wolfsen 2015, p. 123.

¹¹³ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 983, EHRM 26 februari 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0226JUD003878497 (*Morris/Verenigd Koninkrijk*), par. 88.

¹¹⁴ EHRM 10 mei 1999, ECLI:CE:ECHR:1999:0510JUDO004715499 (*Tello Lopez/Nederland*).

financiering van de bijstand van een advocaat, waardoor de uitoefening van het recht op toegang tot een advocaat mogelijk wordt gemaakt. Om dit te bewerkstelligen moet de Staat toezien dat er financiering is voor een doeltreffend rechtsbijstandssysteem waarbij zowel de kwaliteit van het systeem als de kwaliteit van de rechtsbijstandsverleners wordt gewaarborgd. Daarnaast dient de Staat passende maatregelen nemen om het verstrekken van een passende opleiding aan advocaten die rechtsbijstand verlenen te bevorderen. Tot slot dient de vergoeding die rechtsbijstandverleners ontvangen kostendekkend te zijn.

3 Gefinancierde rechtsbijstand rondom het politieverhoor in Nederland

3.1 Inleiding

Na de beschrijving van het juridisch kader voortvloeiend uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en het Unierecht wordt in dit hoofdstuk een antwoord geformuleerd op de volgende deelvraag: *op welke wijze is de financiering van de rechtsbijstand rondom het verhoor in de Nederlandse wet- en regelgeving vastgelegd?* Hiertoe volgt eerst een beschrijving van de Nederlandse wet- en regelgeving rondom het verhoor. Vervolgens wordt uiteengezet hoe gefinancierde rechtsbijstand in Nederland is gewaarborgd en aansluitend hoe de financiering rondom het verhoor is geregeld. Voor wat betreft de financiering van verhoorbijstand ligt in dit hoofdstuk de focus op de door de advocaat verleende bijstand gedurende het verdachtenverhoor door de politie omdat daar concrete vergoedingen voor zijn.

3.2 Omvang verhoorbijstand in Nederland

Met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor is op 1 april 2010 voor alle verdachten consultatiebijstand van toepassing en voor minderjarige verdachten ook verhoorbijstand geïntroduceerd en daarna is het recht in het Wetboek van Strafvordering verankerd.¹¹⁵ Artikel 38 lid 1 Sv bepaalt dat een verdachte het recht heeft om zelf een advocaat te kiezen. In lijn met het EHRM heeft de Hoge Raad bepaald dat het recht op een advocaat van eigen keuze niet absoluut is omdat dit recht afgewogen moet worden tegen het belang van een behoorlijke rechtspleging die een bepaalde voortvarendheid vereist.¹¹⁶ Ook in geval van kosteloze rechtsbijstand is deze keuze niet absoluut.¹¹⁷ Het gaat erom of het recht op verdediging op een effectieve wijze uitgeoefend kan worden. Als daaraan is voldaan is er geen sprake van schending van artikel 6 van het EVRM.¹¹⁸ Daarnaast heeft het Hof geoordeeld dat er geen sprake is van bewijsuitsluiting vanwege inbreuk op het recht op rechtsbijstand van een voorkeursadvocaat, indien de Raad voor Rechtsbijstand en de politie de rechten en neergelegd in artikel 27-29 Sv en de daarmee samenhangende regelgeving heeft gevolgd.¹¹⁹ Wel kan er schending zijn van het recht op rechtsbijstand van een voorkeursadvocaat indien er geen of onvoldoende inspanningen zijn verricht om de

¹¹⁵ Geurts & Hoekstra 2021, p. 12.

¹¹⁶ Parket bij de Hoge Raad 30 september 2014, ECLI:NL:PHR:2014:2172.

¹¹⁷ Raad van State 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:133.

¹¹⁸ Raad van State 9 februari 2022, ECLI:NL:RVS:2022:413.

¹¹⁹ Gerechtshof Den Haag 1 april 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:652.

voorkeursadvocaat te benaderen en een verhoor zonder advocaat heeft plaatsgevonden.¹²⁰ Tevens is het niet toegestaan om na acceptatie van een piketmelding door de raadsman alsnog op uurbasis kosten voor werkzaamheden in rekening te brengen.¹²¹ Er geldt derhalve geen vergoeding van de kosten van een toegewezen voorkeursadvocaat omdat dit niet conform het Reglement Piket Raad voor Rechtsbijstand en artikel 18 lid 2 van de Gedragsregels advocatuur is.¹²² Evenzo kan de vrije advocaatkeuze niet belemmerd worden door de eisen van een rechtsbijstandsverzekeraar.¹²³

Op grond van artikel 28 Sv heeft een verdachte het recht gekregen zich te laten bijstaan door een raadsman, maar hij kan hier vrijwillig en ondubbelzinnig afstand van doen (art. 28a Sv). Ook heeft hij het recht op consultatiebijstand en heeft hij het recht op een raadsman die fysiek aanwezig is gedurende het politieverhoor (art. 28c en art. 28d Sv). Als een verdachte is aangehouden wordt op grond van artikel 28b Sv rechtsbijstand door een raadsman verzekerd.¹²⁴ Verdachten die niet aangehouden zijn maar een uitnodiging hebben gekregen om als verdachte een verklaring af te leggen kunnen zelf een advocaat raadplegen.¹²⁵ Dit was op tot voor kort op eigen kosten. Zij moesten wel voorafgaand aan het verhoor worden gewezen op het recht van rechtsbijstand door een advocaat.¹²⁶ Anders leidde dit in principe tot uitsluiting van het bewijs dat voortkomt uit het afgelegde verhoor, tenzij de verdachte niet in zijn verdediging was geschaad.¹²⁷ Sinds 11 oktober 2023 heeft de Raad van State geoordeeld dat ook een niet aan gehouden verdachte recht heeft op gefinancierde rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het politieverhoor.¹²⁸ Dit leidt tot een betere bescherming van niet aangehouden verdachten.

Middels het Besluit inrichting en orde politieverhoor (hierna: het Besluit) wordt de rechtspositie van de raadsman tijdens het politieverhoor nader uitgewerkt (art. 28 d lid 4 Sv).¹²⁹ Er is onderzocht hoe het Besluit zich verhoudt tot de uitleg van het EHRM over de rechtspositie van de advocaat artikel 6 lid 3 sub c EVRM.¹³⁰ In tegenstelling tot hetgeen het EHRM uiteenzet in de zaak *Soytemiz tegen Turkije* heeft de advocaat op grond van het Besluit niet de ruimte om actief rechtsbijstand te verlenen.¹³¹ De advocaat mag zich namelijk

¹²⁰ Rechtbank De Haag 15 februari 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:1858 en Raad van State 1 augustus 2018, ECLI:NL:RVS:2018:2483.

¹²¹ Rechtbank Limburg 18 oktober 2022, ECLI:NL:RBLIM:2022:8069.

¹²² Rechtbank Limburg 18 oktober 2022, ECLI:NL:RBLIM:2022:8069.

¹²³ HvJ EU 7 november 2013, ECLI:EU:C:2013:717, (*X/DAS Rechtsbijstand*).

¹²⁴ Corstens/Borgers & Kooijmans 2021, Hoofdstuk IX.4 (online, bijgewerkt 1 februari 2021).

¹²⁵ Corstens/Borgers & Kooijmans 2021, Hoofdstuk IX.4 (online, bijgewerkt 1 februari 2021).

¹²⁶ Parket bij de Hoge Raad 12 december 2017, ECLI:PHR:2017:1590.

¹²⁷ Parket bij de Hoge Raad 12 december 2017, ECLI:PHR:2017:1590.

¹²⁸ RvS 11 oktober 2023, ECLI:RVS:2023:3770.

¹²⁹ Besluit van 26 januari 2017, houdende regels voor de inrichting van en de orde tijdens het politieverhoor waaraan de raadsman deelneemt.

¹³⁰ Verbaan & Hollander 2020, p. 20-26. Van Kampen & Van der Meij 2016, p.192-193.

¹³¹ Verbaan Hollander 2020, p. 25.

tijdens het verhoor alleen tot de verhoorder(s) richten en niet tot zijn cliënt.¹³² Hij kan zijn cliënt bijvoorbeeld niet adviseren over het wel of geen gebruik maken van zijn zwijgrecht.¹³³ Daarnaast mag de advocaat tijdens het verhoor geen vragen stellen of opmerkingen maken noch aan de verhoorder(s) noch aan zijn cliënt.¹³⁴ Verder wordt de advocaat beperkt in het aantal punten dat hij mag aandragen volgens het Besluit. Hij mag erop wijzen dat een verdachte een vraag niet begrijpt, hij mag checken of het pressieverbod niet nagekomen wordt en hij mag aangeven dat een verdachte niet in staat is het verhoor te vervolgen wegens mentale of lichamelijke toestanden.¹³⁵ De advocaat is niet bevoegd andere punten aan te kaarten.¹³⁶ Door de onderzoekers is derhalve geconcludeerd dat het Besluit te rigide is geformuleerd.¹³⁷ Dit standpunt wordt gesteund door het Hof van Discipline in een zaak waarbij een dekenbezwaar tegen het gedrag van een 'te actieve' advocaat tijdens een politieverhoor ongegrond werd verklaard. Het Hof van Discipline bevestigt dat de advocaat tijdens een politieverhoor een grote mate van vrijheid toekomt waarbij hij een actieve houding mag aannemen en desgewenst mag ingrijpen als dit ten voordele van zijn cliënt is.¹³⁸ Het is van belang om goed voor ogen te houden hoe de rechtspositie van de raadsman in de verschillende perspectieven worden geduid omdat de financiering daarop gebaseerd zal moeten worden. Daarbij komt nog dat de verdediging veel eerder in het de procedure een actieve rol gaat vervullen als het wetboek van Strafvordering wordt gemoderniseerd.¹³⁹ Ook hier geldt dat de invulling van de rol van de advocaat gevolgen zou kunnen hebben voor de financiering.

¹³² Verbaan Hollander 2020, p. 25.

¹³³ Verbaan Hollander 2020, p. 25.

¹³⁴ Verbaan Hollander 2020, p. 25.

¹³⁵ Verbaan Hollander 2020, p. 25.

¹³⁶ Verbaan Hollander 2020, p. 25.

¹³⁷ Verbaan & Hollander 2020, p. 26.

¹³⁸ Hof van Discipline 21 mei 2021, ECLI:NL:TAHVD:2021:101, par. 5.4-5.8. Zie ook Raad van Discipline 30 oktober 2023, ECLI:NL:TADRARLR:2023:286.

¹³⁹ Van Kampen e.a., 2018, p. 252.

3.3 Nederlandse stelsel van gefinancierde rechtsbijstand

3.3.1 Vergoedingensysteem

Gefinancierde rechtsbijstand is in Nederland voornamelijk geregeld in de Wet op de rechtsbijstand (Wrb) en de daarop gestoelde regelgeving.¹⁴⁰ De Wrb voorziet in regels omtrent de grondslagen van het recht op rechtsbijstand, de inkomens- en vermogensnormen om gefinancierde rechtsbijstand te kunnen krijgen, de betalingsverplichting voor een eigen bijdrage en weigerings- en uitsluitingsgronden.¹⁴¹ Daarnaast bevat de Wrb regels omtrent de organisatie van de Raad voor Rechtsbijstand, het uitvoerende orgaan van het stelsel van gefinancierde rechtsbijstand.¹⁴² Een verzoek tot het toekennen van een toevoeging wordt voorgelegd bij de raad, die toetst of de rechtzoekende recht op gefinancierde rechtsbijstand heeft, waarbij een positieve beslissing op het verzoek resulteert in een toevoeging (artikel 24 Wrb).¹⁴³ Na afloop van het verlenen van de rechtsbijstand kan de rechtsbijstandverlener de vaststelling van de vergoeding aanvragen en kan de vergoeding uitbetaald worden (artikel 37 Wrb).¹⁴⁴ De vergoeding wordt verstrekt op basis van het vergoedingensysteem zoals vastgelegd in de Wrb en het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000 (Bvr).¹⁴⁵ Op basis van het Bvr is per zaaktype een vergoeding vastgesteld op grond van een gemiddelde tijdsbesteding voor vergelijkbare zaken.¹⁴⁶ Hiervoor krijgt men een aantal punten. Dit noemen we het forfaitaire systeem. In het strafrecht kan er als een persoon als verdachte is aangemerkt recht op gefinancierde rechtsbijstand bestaan.¹⁴⁷

3.3.2 Stelselvernieuwing rechtsbijstand

Om de huidige stand van zaken met betrekking tot het Nederlandse stelsel beter te kunnen duiden wordt in deze paragraaf de ontwikkeling van het stelsel toegelicht. In 2015 heeft de toenmalige staatssecretaris aangekondigd dat er € 85 miljoen per jaar bezuinigd moest gaan worden op de rechtsbijstand.¹⁴⁸ Het stelsel moest worden vernieuwd om de stijging van de

¹⁴⁰ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 12, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴¹ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 12, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴² MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 12, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴³ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 13, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴⁴ 'kenniswijzer/toevoegen', rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴⁵ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 13, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴⁶ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 13, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁴⁷ Commissie Van der Meer 2017, p. 38.

¹⁴⁸ 'Standpunten/gefinancierde-rechtsbijstand-2/duurzaam-stelsel-rechtsbijstand', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

kosten van het stelsel beheersbaar te houden.¹⁴⁹ Door protest van de oppositie en de advocatuur werden deze bezuinigingen opgeschort.¹⁵⁰ Door het kabinet is de Commissie Wolfsen ingesteld om te onderzoeken wat de oorzaken zijn van de kostenstijgingen van het rechtsbijstandstelsel.¹⁵¹ Door de commissie is geconstateerd dat er geen buitensporige kostenstijgingen waren in het stelsel maar dat het beroep op rechtsbijstand werd bepaald door veranderingen in overheidsbeleid en rechtsontwikkelingen buiten het stelsel.¹⁵² Door de later ingestelde Commissie Barkhuizen is vastgesteld dat door de het complexer worden van het recht, de toegenomen mondigheid van de rechtzoekenden en de het feit dat de overheid zelf vaker een veroorzaker is van juridische conflicten de advocaten gemiddeld veel meer tijd aan zaken kwijt zijn dan waarvoor zij een vergoeding ontvangen.¹⁵³ Tevens was de opdracht aan de Commissie Wolfsen aanbevelingen te doen voor vernieuwing waarbij het stelsel budgettair beheersbaar is en tegelijkertijd toegankelijk wordt gehouden voor de minder draagkrachtigen.¹⁵⁴ In haar onderzoek heeft de commissie vastgesteld dat het stelsel in hoofdlijnen goed voldoet en het niet nodig is om het huidige systeem met forfaitaire karakter te veranderen.¹⁵⁵ De Commissie Wolfsen wijst erop dat de toekenning van de aantallen punten niet meer in alle gevallen actueel is.¹⁵⁶ Dezelfde conclusie werd getrokken door de Commissie Barkhuysen die het onderzoek 'duurzaam stelsel gefinancierde rechtsbijstand' in 2015 heeft uitgevoerd in opdracht van de Nederlandse Orde van Advocaten.¹⁵⁷ Commissie Barkhuizen heeft onderzocht hoe de kostenontwikkeling van het stelsel verliep, wat de mogelijke oorzaken waren van eventuele fluctuaties in de kosten en met welke mogelijke vernieuwingen het stelsel duurzamer gemaakt kan worden.¹⁵⁸ Een belangrijk knelpunt dat door de Commissie Barkhuizen werd geconstateerd was het achterstallig onderhoud in het forfaitaire puntensysteem.¹⁵⁹ Zowel het aantal punten per zaak als de vergoeding per punt waren niet meer actueel.¹⁶⁰ Door het kabinet is gereageerd met het instellen van een onafhankelijke Commissie (Van der Meer) om de punten aantallen per zaakscategorie te evalueren.¹⁶¹ Op 16 februari 2017 is het conceptwetsvoorstel 'Wet duurzaam stelsel rechtsbijstand gepubliceerd' waarin aanbevelingen van Commissie Van der

¹⁴⁹ *Kamerstukken II 2012-2013*, 31753, nr. 64, p. 5. De kosten stegen in 10 jaar tijd van 330 naar 495 miljoen.

¹⁵⁰ 'Standpunten/gefinancierde-rechtsbijstand-2/duurzaam-stelsel-rechtsbijstand', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁵¹ Commissie Wolfsen 2015, p. 4.

¹⁵² Commissie Wolfsen 2015, p. 7.

¹⁵³ Barkhuizen 2017, hoofdstuk 3.

¹⁵⁴ Commissie Wolfsen 2015, p. 4.

¹⁵⁵ MvT, Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand, consultatie, p. 6-9, internetconsultatie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁵⁶ Commissie Wolfsen 2015, p. 135.

¹⁵⁷ Commissie Barkhuizen 2015, p. 12.

¹⁵⁸ Commissie Barkhuizen 2015, p. 6.

¹⁵⁹ Commissie Barkhuizen 2015, p. 106.

¹⁶⁰ Commissie Barkhuizen 2015, p. 106.

¹⁶¹ Commissie Van der Meer 2017, p. 17.

Meer zijn opgenomen.¹⁶² Na een periode van pilots en experimenten is door de minister voor Rechtsbescherming na verschijnen van de voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december 2022 kenbaar gemaakt dat hij “verbetering van kwaliteit van rechtsbijstand, adequate vergoedingen voor rechtsbijstandverleners en een doelmatiger stelsel “ wil voortzetten binnen de huidige forfaitaire vergoedingensystematiek.¹⁶³ Per 1 september 2022 is er een Besluit¹⁶⁴ inwerking getreden waardoor de vergoedingen worden gewijzigd voor rechtsbijstandverleners, waaronder de advocaten die werken in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand ingevolge de Wet op de rechtsbijstand (Wrb).¹⁶⁵ De wijzigingen zijn voornamelijk verhogingen van vergoedingen zoals de Commissie-van der Meer in haar eindrapport heeft geadviseerd.¹⁶⁶ De vraag is of deze verhogingen afdoende zijn. In 2020 is becijferd dat 30 procent van het werk in de sociale advocatuur niet betaald werd. De werkzaamheden die niet betaald worden zijn bijvoorbeeld: het voeren van gesprekken met familie, contact met de behandelend rechercheur voor informatie of het plannen van een afspraak en telefonische bijstand.¹⁶⁷ De vergoeding betrof destijds € 105 per punt. Per 1 januari 2023 bedraagt de vergoeding € 120,20 per punt.

3.3.3 Toevoeging in strafzaken, piketregeling

Advocaten worden voor hun werkzaamheden in strafzaken betaald door de verdachte uit eigen middelen of (voor het merendeel) door een zogenoemde toevoeging door de Staat.¹⁶⁸ De toevoegingsregeling maakt een onderscheid tussen ambtshalve toevoeging en de toevoeging op verzoek van de verdachte.¹⁶⁹ Als een optreden van een gekozen raadsman gebaseerd is op de keuze van een verdachte dan is de consequentie dat die gekozen raadsman in principe niet wordt vergoed door de Staat.¹⁷⁰

Ambtshalve toevoeging vindt onder meer plaats aan inverzekeringgestelde verdachten, - in eerste instantie op basis van de piketregeling - (art. 39 Sv) en voorlopig gehechte verdachten (art. 40 Sv) en is na toekenning voor de verdachte kosteloos.¹⁷¹ Er vindt geen toetsing van de draagkracht plaats en er wordt geen eigen bijdrage geheven.¹⁷² Toevoeging op verzoek daarentegen kan door de verdachte worden verzocht bij instelling van strafvervolgingen

¹⁶² Wetsvoorstel duurzaam stelsel rechtsbijstand.

¹⁶³ *Kamerstukken II 2022/2023*, 31 753, nr. 268, p. 4.

¹⁶⁴ Besluit van 7 juli 2022 tot wijziging van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000, het Besluit toevoeging mediation en het Vreemdelingenbesluit 2000, Het Besluit Tijdelijke Beleidsregel aanpassing vergoedingen rechtsbijstandverleners en mediators ging hieraan vooraf.

¹⁶⁵ Staatsblad 2022 295, pag. 15.

¹⁶⁶ Staatsblad 2022 295, pag. 15.

¹⁶⁷ Van Kampen & Van der Laan 2021, p.137, 138.

¹⁶⁸ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 969.

¹⁶⁹ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 970.

¹⁷⁰ Huisman & Vos 2021 par. 3.1 (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

¹⁷¹ Huisman & Vos 2021 par. 3.1 (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

¹⁷² Huisman & Vos 2021 par. 3.1 (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

waarbij de vrijheidsberoving op andere gronden dan inverzekeringstelling plaats vindt, tenzij zijn verdediging niet door de duur van de vrijheidsberoving wordt geschaad. (artikel 41 lid 1 Sv).¹⁷³ Daarnaast kan de verdachte die niet van zijn vrijheid is beroofd voor een toevoeging teruggevallen op artikel 44 Wrb, als er wordt voldaan aan de normen voor de financiële draagkrachtcriteria van art 34 Wrb.¹⁷⁴ Slechts min- of onvermogenden kunnen dan een toevoeging krijgen en alleen als de bijstand noodzakelijk wordt gevonden op grond van de normen die uitgewerkt zijn in het Besluit Rechtsbijstand en Toevoegingscriteria.¹⁷⁵ Het is belangrijk dat rechtsbijstand gegarandeerd is ten aanzien van personen van wie de vrijheid is afgenomen.¹⁷⁶ De gedachte hierachter is immers dat in principe extra rechtsbijstand nodig is omdat vrijheidsbeneming het de verdachte moeilijker maakt om zich te verdedigen.¹⁷⁷ Daarom is voor inverzekeringgestelde verdachten de piketregeling ingesteld, op grond waarvan de eerste hulpverlening plaats vindt.¹⁷⁸ Deze regeling geldt gedurende de fase van inverzekeringstelling en voorgeleiding(en) aan de rechter-commissaris.¹⁷⁹ Vanaf het moment van inverzekeringstelling wordt een advocaat toegevoegd (artikel 39 Sv). Als de verdachte een eigen advocaat kiest en deze is ingeschreven op de piketlijst van de Raad voor Rechtsbijstand, dan wordt hij aangemerkt als voorkeurspiketadvocaat en is de rechtsbijstand kosteloos.¹⁸⁰ De organisatie van de rechtsbijstand in verband met de piketregeling ligt bij de Raad voor Rechtsbijstand.¹⁸¹ De Raad houdt de piketplanning en het rooster bij van advocaten die rechtsbijstand verlenen aan in verzekering gestelde verdachten zonder gekozen raadsman.¹⁸²

De Hoge Raad heeft bevestigd dat bij het EVRM aangesloten staten beoordelingsvrijheid hebben bij het regelen van de toegang tot de rechter. Beperkingen hierop zijn toelaatbaar als het recht niet wezenlijk wordt aangetast, een legitiem doel dienen en de beperkingen proportioneel zijn ten opzichte van het doel.¹⁸³ Indien een verdachte of veroordeelde gedetineerd is wordt er zonder zijn verzoek ambtshalve een toevoeging toegewezen die verplicht en kosteloos is en onafhankelijk van de inkomen- en

¹⁷³ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972. Andere gronden betreffen bijvoorbeeld als de verdachte reeds in (voorlopige) hechtenis is voor een andere zaak. Of middels een rechterlijke machtiging in een psychiatrische inrichting zin opgenomen of ter beschikking zijn gesteld, Huisman & Vos 2021 par. 3.3.2. (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

¹⁷⁴ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 973.

¹⁷⁵ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 973.

¹⁷⁶ Huisman & Vos 2021 par. 3.1 (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

¹⁷⁷ Huisman & Vos 2021 par. 3.1 (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

¹⁷⁸ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 137.

¹⁷⁹ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 137.

¹⁸⁰ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 137.

¹⁸¹ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972.

¹⁸² Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972.

¹⁸³ Parket bij de Hoge Raad 26 juni 2018, ECLI:NL:PHR:754.

vermogenspositie van de verdachte.¹⁸⁴ Het is vaste rechtspraak dat bij het niet nakomen van deze regeling een rechtmatige behandeling ter terechtzitting wordt belemmerd.¹⁸⁵

Tevens zijn er gedragsregels waar de advocatuur zich aan dien te houden. Het Hof van Discipline heeft geoordeeld dat strafadvocaten hun cliënten moeten informeren over de mogelijkheid dat als zij veroordeeld worden de Raad van rechtsbijstand de kosten van een ambtshalve toevoeging op hun kan verhalen.¹⁸⁶ De advocaat is namelijk op grond van regel 18 lid 1 van de Gedragsregels 2018 verplicht voor aanvang van de zaak en daarna steeds wanneer daar een aanleiding voor is met zijn cliënt te bespreken of het mogelijk is om voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking te komen. Regel 18 lid 3 van de Gedragsregels 2018 bepaalt dat de advocaat het schriftelijk moet vastleggen als een cliënt geen gebruik wil maken van de gefinancierde rechtsbijstand, terwijl hij er wel voor in aanmerking zou kunnen komen. Deze regel vloeit voortuit de algemene zorgplicht van de advocaat om essentiële afspraken met zijn cliënt op schrift te stellen.¹⁸⁷ Daar komt bij dat de advocaat ervan overtuigd moet zijn dat zijn cliënt begrijpt wat de consequenties zijn van het afzien van gefinancierde rechtsbijstand.¹⁸⁸ De advocaat hoeft zich er niet van te overtuigen dat de motieven van de cliënt ook deugdelijke waren om van de toevoeging af te zien.¹⁸⁹ Eveneens is het niet toegestaan om met de cliënt af te spreken dat de rechtsbijstand eerst op commerciële basis wordt gedaan en daarna op toevoegingsbasis of vice versa.¹⁹⁰

3.3.4 Piketvergoeding, vergoeding bijstand politieverhoren

Vanaf 1 maart 2016 hebben volwassen verdachten tijdens het politieverhoor recht op rechtsbijstand, waardoor de piketadvocaat hiervoor bovenop de piketvergoeding een extra vergoeding kan verkrijgen.¹⁹¹ De extra vergoeding geldt eenmaal per aanhouding en is voor alle verhoren tijdens de piketfase, onafhankelijk van het aantal en de duur van de verhoren.¹⁹² Het recht op consultatie- en verhoorbijstand is wettelijk vastgelegd met de implementatiewet van 1 maart 2017.¹⁹³ Per piketzaak geldt een vergoeding van 1,5 punten (artikel 23 lid 1 en lid 5 Bvr). Deze vergoeding is te splitsen in 0,75 punten bij consultatiebijstand aan een verdachte, voorafgaand aan een verhoor (artikel 23 lid 2 Bvr) en 0,75 punten voor rechtsbijstand na het verhoor (artikel 23 lid 3 Bvr). Zoals eerder vermeld

¹⁸⁴ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 971.

¹⁸⁵ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 971, bijvoorbeeld HR 12 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1155.

¹⁸⁶ Hof van Discipline 7 november 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:155.

¹⁸⁷ 'Regel-18-gefinancierde-rechtsbijstand', regelgeving.advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁸⁸ Hof van Discipline 19 juni 2023, ECLI:NL:TAHVD:2023:101.

¹⁸⁹ Hof van Discipline 19 juni 2023, ECLI:NL:TAHVD:2023:101.

¹⁹⁰ Hof van Discipline 1 december 2014, ECLI:NL:TAHVD:2014:370.

¹⁹¹ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972.

¹⁹² Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972.

¹⁹³ Geurts & Hoekstra 2021, p. 41.

wordt in piketzaken geen reistijdverlet vergoed, derhalve geldt er een hogere reiskostenvergoeding.

Bij de vergoeding van bijstand bij politieverhoren wordt op basis van de ernst van de verdenking een onderscheid gemaakt in drie categorieën de A- B- en C-zaken, waarbij de A-zaken het zwaarst zijn en de C-zaken het minst zwaar (zaken waarvoor geen voorlopige hechtenis is toegelaten).¹⁹⁴

Voor bijstand tijdens het verhoor van de verdachten wordt 3 punten toegekend bij de volgende verdenking:

- misdrijf met een gevangenisstraf van twaalf jaar of meer;
- misdrijf waarbij het slachtoffer zwaar lichamelijk letsel heeft opgelopen of waarbij het slachtoffer is overleden;
- zedenmisdrijf met een gevangenisstraf van acht jaar of meer;
- zedenmisdrijven waarbij strafverzwaring op grond van artikel 248 lid 2 Sr van toepassing is (artikel 23a lid 1 a Bvr). (A-Zaken).

Voor overige misdrijven waarvoor inverzekeringstelling van de verdachte mogelijk is wordt voor de verhoorbijstand 1,5 punt toegekend (artikel 23a lid 1 b Bvr 2000) (B-zaken). Voor C-zaken wordt geen vergoeding toegekend. Artikel 23a lid 1 Bvr bepaalt dat de vergoeding voor verhoorbijstand nooit meer dan in totaal 1,5 of 3 punten kan bedragen. Dit komt neer op maximaal € 180,30 (1,5 x € 120,20) of € 360,60 (3 x € 120,20) ongeacht het aantal of de duur van de verhoren.¹⁹⁵

Als een advocaat strafpiket heeft moet hij vanaf 7.00 tot 20.00 beschikbaar zijn inclusief het weekend, waarbij vooraf onbekend is hoeveel piket meldingen er worden gedaan.¹⁹⁶ Bij een melding dient de advocaat binnen 2 uur naar het politiebureau te komen waar de verdachte wordt vastgehouden.¹⁹⁷ Indien de advocaat bijstand levert aan een verdachte zal hij de daarop volgende dagen eveneens stand-by moeten zijn voor verhoorbijstand. Hij komt dan in aanmerking voor een vergoeding van €180,30 (of € 360,60 voor A-zaken) voor de verhoren die plaats vinden in de periode tussen de aanhouding en het moment van in bewaring stellen.¹⁹⁸ Voor een vervolghoer komt daar nog eenmalig een vergoeding van € 180,30 bij. Het kan voorkomen dat de advocaat 3 dagen verhoorbijstand

¹⁹⁴ Negende voortgangsrapportage stelselvernieuwing gesubsidieerde rechtsbijstand, p. 13.

¹⁹⁵ Per 1 januari 2023.

¹⁹⁶ 'Ik piket niet langer', drentsemeesters.blog. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁹⁷ 'Ik piket niet langer', drentsemeesters.blog. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

¹⁹⁸ Brouwer 2017, p. 28.

levert of drie dagen beschikbaar moet zijn en vervolgens niet wordt opgeroepen.¹⁹⁹ Dat dit niet kostendekkend kan zijn is evident.

Dat het probleem omtrent de lage vergoedingen tot de politiek is doorgedrongen blijkt uit een motie die op 18 oktober 2023 is ingediend en met grote meerderheid is aangenomen. In die motie verzoekt de Tweede Kamer de regering een noodinvestering te doen in de sociale advocatuur omdat de indexatie van 0,67% van de vergoedingen niet opweegt tegen de gemiddelde consumentenprijsindex-inflatie die dit jaar 5,6 % bedraagt, waardoor de sociaal advocaten enorme kostenstijgingen te verwerken krijgen.²⁰⁰ Het gevolg is dat sociaal advocaten stoppen met hun werk omdat het inkomen onvoldoende is en zij geen goede vooruitzichten hebben om carrière te maken.²⁰¹ Dit heeft grote gevolgen voor de kwaliteit en toegang tot rechtsbijstand voor de rechtzoekenden met weinig financiële armslag.²⁰² De uitvoering van de noodinvestering houdt in dat er éénmalig compensatie gegeven wordt op basis van een compensatie van 4,62% (namelijk 5,29% (percentage indexering per 1 januari 2024) minus 0,67% (percentage indexering per 1 januari 2023)).

Vergoedingen vervolghoren

Door de rechtbank Den Haag is op 22 december 2022 een uitspraak gedaan over de vervolghoren in A-zaken van aangehouden minderjarige verdachten. Omdat er in A-zaken al een vergoeding gold van 3 punten werd er geen vergoeding verstrekt voor vervolghoren. Het oordeel van de rechtbank luidt dat het beleid van de Raad voor Rechtsbijstand inzake de vergoedingen voor de vervolghoren in A-zaken strijd is met Artikel 18 van de Richtlijn (EU) 2016/800 en dat de vervolghoren in A-zaken moeten worden vergoed tegen 1,5 punt.²⁰³ Vanaf de datum van de uitspraak werd het beleid gelijkgesteld met het geldende beleid voor B- en C-zaken waarbij 1,5 punt per vervolghoor werd vergoed. Als gevolg van deze uitspraak, de wens van de advocatuur om de ontoereikende vergoeding voor volwassenen aan te passen en om de tijdelijke regeling voor minderjarigen te formaliseren is het beleid per 1 juli 2023 gewijzigd.²⁰⁴ In A- en B-zaken geldt voor meerderjarigen een extra forfaitaire vergoeding van 1,5 punt, ongeacht het aantal aanvullende verhoren.²⁰⁵

¹⁹⁹ Brouwer 2017, p. 28.

²⁰⁰ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31753, nr. 276.

²⁰¹ 'Brief-nova-aan-minister-weerwind-inzake-sociale-advocatuur', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²⁰² 'Brief-nova-aan-minister-weerwind-inzake-sociale-advocatuur', advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²⁰³ Rechtbank Den Haag 22 december 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:14218.

²⁰⁴ Negende voortgangsrapportage stelselvernieuwing gesubsidieerde rechtsbijstand, p. 13.

²⁰⁵ Negende voortgangsrapportage stelselvernieuwing gesubsidieerde rechtsbijstand, p. 12.

In de post-piketfase is het kostenplaatje voor de verdachte afhankelijk van de uitkomst van de procedure en de advocaatkeuze.²⁰⁶ Sinds 1 maart 2017 worden kosten van een toevoegingsadvocaat verhaald op de verdachte bij een onherroepelijke veroordeling als de verdachte deze kan betalen.²⁰⁷

3.3.5 Overige toevoegingsvergoedingen

Na de piketfase gelden er vergoedingen per soort zaak waarbij op basis van het eerder genoemde puntensysteem de vergoeding wordt berekend. Bij het basisbedrag is ervan uitgegaan dat één punt van een zaak gelijkstaat aan circa één uur declarabele tijd van een rechtsbijstandsverlener.²⁰⁸ De vergoedingen die de rechtsbijstandsverleners ontvingen stroken al jarenlang niet met hun bestede uren. Met name voor het strafrecht (meervoudige kamer) wordt door rechtsbijstandsverleners structureel meer declarabele uren gemaakt dan de vergoeding die ze krijgen.²⁰⁹ Dit heeft er toe geleid dat per 1 september 2022 de tarieven zijn aangepast op basis van de aanbevelingen van Commissie van der Meer.²¹⁰ De vergoeding voor strafzaken (meervoudige kamer) is bijvoorbeeld verhoogd van 6 naar 14 punten.²¹¹ Vanaf 1 januari 2023 bedraagt het basisbedrag voor toevoegingen € 120,20.²¹² Voor het strafrecht gelden de volgende punten per zaak (het bedrag van de totale vergoeding) :

- Overtreding dienend voor de sector kanton	6	(€ 721,20)
- Jeugdstrafzaken	7	(€ 841,40)
- Rijden onder invloed	6	(€ 721,20)
- OM-afdoening/Strafbeschikking	6	(€ 721,20)
- Supersnelrecht	5	(€ 601,--)
- Misdrijven, eerste aanleg, enkelvoudige kamer	7	(€ 841,40)
- Misdrijven, eerste aanleg, meervoudige kamer	14	(€1.682,80)

Als er verhoorbijstand wordt verleend in toegevoegde zaken is na de piketfase de vergoeding hiervoor opgenomen in de puntentoeakening.²¹³

²⁰⁶ Geurts & Hoekstra 2021, p. 31.

²⁰⁷ Geurts & Hoekstra 2021, p. 32, 'mediation-rechtsbijstand/hoeveel-betalen/kostenverhaal', rechtsbijstand.nl. (laatst bezocht op 19 januari 2024)

²⁰⁸ Commissie Van der Meer 2017, p. 68.

²⁰⁹ Commissie Van der Meer 2017, p. 68.

²¹⁰ Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december-2022, p. 12.

²¹¹ Het Besluit van 7 juli 2022 tot wijziging van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000, het Besluit toevoeging mediation en het Vreemdelingenbesluit 2000 in verband met aanpassing van de vergoedingen van rechtsbijstandsverleners en mediators, pag. 13.

²¹² Artikel 3 lid 1 Bvr, 'Indexering van de vergoeding in 2023' rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²¹³ Commissie Van der Meer 2017, p. 70.

Vergoeding van de bewerkelijke zaak

Daarnaast is er voor zaken die zo bewerkelijk zijn dat de forfaitaire vergoedingsnormen niet voldoen een uitzondering gemaakt (artikel 13 lid 1 Bvr). Extra uren worden doorgaans bijna altijd verzocht en verleend in strafzaken.²¹⁴ Dit komt omdat overschrijding van de forfaitaire uren al gauw plaats vindt omdat er vaak meerdere zittingsdagen nodig zijn.²¹⁵ Als een advocaat meer dan twee keer het forfaitaire aantal uren nodig heeft om rechtsbijstand te verlenen wordt de zaak gezien als een (zeer) bewerkelijke zaak (EXU-systematiek).²¹⁶ De advocaat komt dan in aanmerking voor een vergoeding per extra gewerkt uur (artikel 22 Bvr).²¹⁷ Bij toekenning geldt vanaf de 'twee-keer-punten-grens een uurvergoeding van 0,955 punt (€ 114,80) (artikel 22 lid 1 a Bvr).²¹⁸ De vergoeding van de extra uren vindt plaats op basis van het High Trust-programma van de Raad. Dit programma houdt in dat door de rechtsbijstandverlener zelf de aanvraag voorafgaand aan het indienen van de aanvraag wordt beoordeeld. Vervolgens vindt achteraf steekproefsgewijs controle plaats van de afgegeven toevoegingen en vastgestelde vergoedingen.²¹⁹ Omdat de commissie Van der Meer heeft geconstateerd dat de Raad voor Rechtsbijstand te weinig mogelijkheden heeft om de efficiëntie van de vergoeding voor de extra uren te beoordelen en dat 30% van het totale budget voor gesubsidieerde rechtsbijstand in het strafrecht aan EXU zaken wordt besteed, is er besloten om een permanente adviescommissie op te richten om de adviseren bij het toekennen van de EXU vergoedingen.²²⁰

Indien de financiering ontoereikend is voor de werkzaamheden kan de toegevoegd raadsman een verzoek voor een EXU vergoeding doen bij de Raad voor Rechtsbijstand. Tegen de beslissing van de Raad omtrent een vergoedingsaanvraag zijn bezwaar, beroep en hoger beroep mogelijk. Deze bestuursrechtelijke procedures staan los van de desbetreffende strafzaak.²²¹ Slechts in uitzonderlijke gevallen kan de beslissing van de Raad tot gevolg hebben dat artikel 6 van het EVRM wordt geschonden.²²² Een ontoereikende financiering om kennis te nemen van het dossier wordt niet als uitzonderlijk bestempeld.²²³ Dit kan wel het geval zijn als de beslissing leidt tot het feitelijk niet kunnen uitoefenen van het

²¹⁴ Commissie Barkhuyzen 2015, p. 124.

²¹⁵ Commissie Barkhuyzen 2015, p. 124-125.

²¹⁶ Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december-2022, p.12.

²¹⁷ Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december-2022, p.12.

²¹⁸ Artikel 22 lid 1 a. Op grond van het Besluit van 7 juli 2022 tot wijziging van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000, het Besluit toevoeging mediation en het Vreemdelingenbesluit 2000 in verband met aanpassing van de vergoedingen van rechtsbijstandverleners en mediators (inwerkingtreding 1 september 2022) geldt als uitgangspunt twee maal het aantal punten in plaats van drie maal.

²¹⁹ RVS 18 mei 2022, ECLI:NL:RVS:2022:1418.

²²⁰ Negende voortgangsrapportage stelselvernieuwing gesubsidieerde rechtsbijstand, p.14-15.

²²¹ Gerechtshof Amsterdam 22 juni 2017, ECI:NL:GHAMS:2017:2434.

²²² Gerechtshof Amsterdam 22 juni 2017, ECI:NL:GHAMS:2017:2434.

²²³ Gerechtshof Amsterdam 22 juni 2017, ECI:NL:GHAMS:2017:2434.

recht op rechtsbijstand.²²⁴ Bijvoorbeeld als de advocaat het werk heeft neergelegd in afwachting van uitsluitel over de vergoeding voor rechtsbijstand en de verdachte zonder bijstand veroordeeld is voor een feit waarvoor verdediging ter terechtzitting door een advocaat van wezenlijk belang was.²²⁵

Vergoeding van overige kosten: reiskosten en reistijdverlet

Daar het onvermijdelijk is dat de advocaat tijd kwijt is aan het reizen naar een zitting of cliënt wordt een vergoeding voor reistijdverlet verstrekt (artikel 24 Bvr).²²⁶ De vergoeding voor reistijdverlet betreft het aantal afgelegde kilometers vanaf het kantoor van de advocaat en bedraagt per 50 km een halve punt.²²⁷

Naast reistijdverlet worden reiskosten vergoed (artikel 25 Bvr). Dit betreffen onder meer kosten voor het reizen naar de zitting en naar de gedetineerde cliënt (artikel 25 Bvr). In piketzaken wordt geen reistijdverlet vergoed, derhalve geldt er een hogere reiskostenvergoeding.²²⁸ De reiskostenvergoeding wordt per 1 juli 2023 gelijkgesteld aan de belastingvrije vergoeding zoals opgenomen in de Wet op de loonbelasting 1964 eigen vervoer ter hoogte van € 0,21.²²⁹ Dit houdt in dat per 1 juli 2023 de vergoeding per kilometer voor het reizen naar de zitting, naar rechtzoekenden wiens vrijheid is ontnomen en voor reizen in piketzaken buiten het ressort € 0,21 bedraagt en dat de vergoeding voor reizen in piketzaken binnen het ressort € 0,37 blijft.²³⁰

Eigen bijdrage

De normen voor de financiële draagkracht van de rechtzoekende die voorschrijven of er de rechtzoekende recht heeft op gefinancierde rechtsbijstand zijn bepaald in artikel 34 tot en met 34g Wrb. Zoals vermeld is rechtsbijstand op basis van ambtshalve toevoeging in strafzaken kosteloos. Wel kan de Raad voor rechtsbijstand kan na een onherroepelijke veroordeling de kosten terug vorderen op grond van artikel 43 lid 3 Wrb. Op grond van dit

²²⁴ Gerechtshof Amsterdam 22 juni 2017, ECI:NL:GHAMS:2017:2434.

²²⁵ Hoge Raad 29 september 2015, ECLI:NL:2015:2868.

²²⁶ Huisman & Vos 2021 par. 3.8.6.a (online, bijgewerkt 31 mei 2009). Onder 'zitting' wordt eveneens een getuigenverhoor in het kader van een gerechtelijk vooronderzoek geschaard, maar niet een reis naar het parket om het strafdossier in het strafdossier te kijken of een rit naar getuigen die zelf niet kunnen komen.

²²⁷ Huisman & Vos 2021 par. 3.8.6.a (online, bijgewerkt 31 mei 2009), Het Besluit van 7 juli 2022 tot wijziging van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000, het Besluit toevoeging mediation en het Vreemdelingenbesluit 2000 in verband met aanpassing van de vergoedingen van rechtsbijstandverleners en mediators.

²²⁸ Huisman & Vos 2021 par. 3.8.6.a (online, bijgewerkt 31 mei 2009).

²²⁹ Tarief wordt waarschijnlijk verhoogd in 2024 naar € 0,22 en 'Wijzigingen vergoeding in detail', rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²³⁰ 'Wijzigingen vergoeding in detail'- rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

artikel is de Raad voor Rechtsbijstand bevoegd, niet verplicht, om te beoordelen of terugvordering evenredig is. Daartoe is een onderzoek naar de omstandigheden van het geval vereist.²³¹

3.4 Kwaliteitseisen rechtsbijstandsverleners

Om te bezien of er sprake is van effectieve rechtsbijstand is het interessant welke regels er zijn om de kwaliteit van rechtsbijstandverleners te waarborgen. Door Commissie Wolfsen en Commissie Van der Meer is reeds vastgesteld dat de kwaliteit van rechtsbijstandverleners voor verbetering vatbaar is.²³² Er zijn door de Raad van Rechtsbijstand diverse maatregelen genomen om dit te verbeteren. De maatregelen bestaan onder meer uit het aanscherpen van de inschrijvingsvoorwaarden door de eisen aan bestaande specialisaties te verhogen en een aantal nieuwe specialisaties in te voeren.²³³

Ter waarborging van de kwaliteit kunnen uitsluitend advocaten die als gevolg van artikel 13 Wrb bij de Raad voor Rechtsbijstand zijn ingeschreven door de Raad worden toegevoegd. Een uitzondering is mogelijk als de Raad ingevolge artikel 16 Wrb de beslissing neemt dat een niet ingeschreven advocaat wordt toegevoegd.²³⁴ De reden kan zijn dat dit de uitdrukkelijke wens is van de rechtzoekende of als er bijstand door een advocaat met specifieke deskundigheid op een bepaald rechtsgebied nodig is.²³⁵

De Raad van State heeft geoordeeld dat de Raad voor Rechtsbijstand een last tot toevoeging die gegeven is door de rechtbank niet kan negeren, als de in de last vermelde advocaat niet door de raad is ingeschreven voor de daarvoor geldende specialisatie.²³⁶ Daarentegen dient de raad een aanvraag af te wijzen, als een toevoeging van een advocaat wordt gevraagd die niet bij de raad staat ingeschreven.²³⁷ Dit geldt zowel voor een niet-ingeschreven advocaat als voor een advocaat die wel een algemene inschrijving heeft maar niet voor een bepaald specifiek gebied staat ingeschreven. Er wordt door de raad geen toevoeging verleend voor zaken die dat bepaalde specifieke gebied betreffen.²³⁸

Het bestuur van de Raad voor Rechtsbijstand kan voorwaarden stellen aan de advocaten met betrekking tot de inschrijving en de deskundigheidsgebieden, zoals strafrecht.

²³¹ Rechtbank Oost-Brabant 11 mei 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:2150.

²³² Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december 2022, p. 11.

²³³ Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december 2022, p. 11.

²³⁴ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972.

²³⁵ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 972.

²³⁶ Raad van State 3 augustus 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2154, Raad van State 27 juli 2016, ECLI:NL:RVS:2089.

²³⁷ Raad van State 20 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2067.

²³⁸ Raad van State 25 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:568.

Inschrijving op een deskundigheidsgebied kan niet leiden tot een toevoeging waarbij werkzaamheden worden verricht op een deskundigheidsgebied waarvoor men niet is ingeschreven.²³⁹ De voorwaarden voor de inschrijving bestaan uit opleidingseisen en aantonen van opgedane ervaring onder begeleiding van een reeds ingeschreven advocaat.²⁴⁰ Er moeten minstens vijftien strafzaken per jaar worden behandeld en twaalf opleidingspunten per jaar voor de permanente beroepsopleiding op het gebied van strafrecht worden behaald om ingeschreven te kunnen blijven op het deskundigheidsgebied strafrecht.²⁴¹ Daarbij komt de eis om eens in de twee jaar een actualiteitencursus op het gebied van strafrecht te volgen.²⁴² Voor deelname aan de strafpiket regeling worden aanvullende eisen gesteld: de advocaat moet een door de Raad van Rechtsbijstand geautoriseerde piket cursus met goed gevolg hebben afgelegd en zes piketzaken onder begeleiding van een ingeschreven piketadvocaat hebben behandeld, waarvan ten minste drie tot en met de vooropleiding aan de rechter-commissaris.²⁴³ Verder mag hooguit aan drie gebieden van piketplanningen worden meegedaan.²⁴⁴ Deze restrictie is door de Raad van Rechtsbijstand ingesteld om de deskundigheid van de rechtshulpverleners te waarborgen. Zij staan namelijk rechtszoekenden in een kwetsbare positie bij en moeten in piketzaken buitengewoon goede parate kennis hebben.²⁴⁵

Naast de maatregelen met betrekking tot de inschrijvingsvoorwaarden wordt door de Raad van Rechtsbijstand een maximum aantal toevoegingen toegepast dat jaarlijks aan één advocaat wordt verstrekt.²⁴⁶ Door te verhinderen dat er te veel en te snel toevoegingen worden aangevraagd of onzorgvuldig met de zaken wordt omgegaan wordt de kwaliteit van de rechtsbijstand beter gewaarborgd.²⁴⁷ Voor de berekening van het maximum aantal toevoegingen worden de toevoegingen omgerekend naar “eenheden”.²⁴⁸ Het maximum aantal “eenheden” behelst 250 per jaar.²⁴⁹ Een toevoeging met een puntenaantal van zes punten of meer telt voor één eenheid, een toevoeging van vier of vijf punten voor twee derde eenheid, een toevoeging van drie punten voor een halve eenheid en een lichte advies toevoeging voor één derde eenheid.²⁵⁰ Als het maximum aantal toevoegingen is bereikt

²³⁹ Raad van State 25 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:568 en Raad van State 20 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2067.

²⁴⁰ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 977.

²⁴¹ Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 978.

²⁴² Van Kampen & Van der Laan 2021, p. 978.

²⁴³ Artikel 6a inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0, (online, geldend van 16-12-2020).

²⁴⁴ Artikel 1.2 Reglement Piket Raad voor Rechtsbijstand, (online, geldend van 01-05-2017).

²⁴⁵ RvS 30 september 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3042.

²⁴⁶ Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0, artikel 5 sub a.

²⁴⁷ Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0, artikel 5 sub a.

²⁴⁸ Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0, artikel 5 sub a.

²⁴⁹ Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0, artikel 5 sub a.

²⁵⁰ Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0, artikel 5 sub a.

worden er geen nieuwe toevoegingen afgegeven door de Raad en ook niet op last van de rechtbank.

Het EU recht vereist dat er maatregelen inclusief de financiering daarvan getroffen dienen te worden om de kwaliteit te waarborgen. Een maatregel die aan deze verplichting voldoet is de subsidieregeling beroepsopleiding sociaal advocaten die sinds 2021 van kracht is.²⁵¹ Deze subsidieregeling houdt in dat de Raad voor Rechtsbijstand financiële ondersteuning biedt voor het opleiden van advocaat-stagiaires. De subsidie die door kantoren of stagiair-ondernemers kan worden aangevraagd dekt de totale kosten van (€ 12.995) voor de beroepsopleiding.²⁵² Door deze subsidieregeling wordt de deelname van jonge advocaten in het gefinancierde rechtsbijstand stelsel bevorderd en gefinancierd.²⁵³

3.5 Kwaliteitsvol rechtsbijstandssysteem

Er zijn door de Raad van Rechtsbijstand diverse maatregelen genomen om de kwaliteit van rechtsbijstandverleners te waarborgen in het rechtsbijstandssysteem. De maatregelen bestaan onder meer uit het aanscherpen van de inschrijvingsvoorwaarden door de eisen aan bestaande specialisaties te verhogen en een aantal nieuwe specialisaties in te voeren.²⁵⁴ Uit jurisprudentie blijkt dat aan de kwaliteitseisen wordt vastgehouden. Door de Raad van State is namelijk bepaald dat;

- de raad een aanvraag moet afwijzen, als een toevoeging wordt gevraagd van een advocaat die niet bij de raad staat ingeschreven;²⁵⁵
- de advocaten in piketzaken buitengewoon goede parate kennis moeten hebben;²⁵⁶
- men geen toevoeging kan krijgen voor werkzaamheden die worden verricht op een deskundigheidsgebied waarvoor men niet is ingeschreven;²⁵⁷
- de raad in haar taak voorwaarden te stellen aan de kwaliteit om gefinancierde rechtsbijstand te bevorderen het niet onredelijk is om een maximum van 250 te stellen aan het aantal toevoegingen.²⁵⁸

Financiering

²⁵¹ 'Subsidieregeling beroepsopleiding sociaal advocaten', rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²⁵² De regeling heeft een subsidieplafond van € 2.280.000.

²⁵³ 'Subsidieregeling beroepsopleiding sociaal advocaten' rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²⁵⁴ Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december 2022, p. 11.

²⁵⁵ RvS 20 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2067, RvS 9 februari 2022, ECLI:NL:RVS:2022:413, par. 4.3.

²⁵⁶ RvS 30 september 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3042.

²⁵⁷ RvS 25 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:568 en RvS 20 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2067.

²⁵⁸ RvS 20 juli 2005, ECLI:NL:RVS:2005:AT:9708.

Op 24 oktober 2023 zijn er twee moties aangenomen voor de sociale advocatuur.²⁵⁹ In één motie doet de Tweede Kamer een verzoek aan de regering om “*inzichtelijk te maken via welke vaste methodiek de vergoedingen voor sociaal advocaten kunnen meelopen in de reeds bestaande uitvoeringscorrectie van de begrotingssystematiek, zodat deze actueel blijven*”.²⁶⁰ Inmiddels stelt de Minister voor Rechtsbescherming een onafhankelijke commissie om te onderzoeken wat de gemiddelde tijdsbesteding is die besteed wordt aan de diverse zaaksoorten in 2022 en 2023 om tot passende tarieven voor 2025 te komen.²⁶¹ Een systematiek van periodieke herijking zal samen met de Raad worden onderzocht.²⁶² De Nederlandse orde van Advocaten benadrukt dat in de huidige regelgeving geen standaardmethode is voor het blijvend en structureel houden van het aantal uren en de vergoeding per punt en dringt aan om deze methode te ontwikkelen.²⁶³ Daarnaast dient deze puntenvergoeding ook door een inflatiecorrectie actueel worden gehouden.²⁶⁴ De noodzakelijke actualiseringskosten dienen dan mee te lopen in de uitvoeringscorrecties wat een wijziging in de begrotingssystematiek met zich meebrengt.²⁶⁵

²⁵⁹ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31753, nr. 276 en 277.

²⁶⁰ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31753, nr. 277.

²⁶¹ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31753, nr. 283.

²⁶² *Kamerstukken II 2023/2024*, 31753, nr. 283.

²⁶³ ‘20231031-brief-nova-aan-minister-weerwind-inzake-sociale-advocatuur’, p. 3, advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²⁶⁴ ‘20231031-brief-nova-aan-minister-weerwind-inzake-sociale-advocatuur’, p. 3, advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

²⁶⁵ ‘20231031-brief-nova-aan-minister-weerwind-inzake-sociale-advocatuur’, p. 3, advocatenorde.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

4 Analyse

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 en 3 van is vanuit nationaal en Europees perspectief ingegaan op de financiering van verhoorbijstand. In dit hoofdstuk wordt nader onderzocht hoe deze twee perspectieven zich met elkaar verhouden. Allereerst komt het recht op eigen keuze van een raadsman aan bod. Daarna volgen de middelen- en belangentoets. Vervolgens komen de positieve verplichtingen van de Staat aan de orde.

4.2 Eigen keuze

In artikel 38 lid 1 Sv is het recht op vrije advocaatkeuze neergelegd. De Raad voor Rechtsbijstand organiseert de piketplanning en het rooster van advocaten die rechtsbijstand verlenen aan in verzekering gestelde verdachten. Daarmee is uitvoering gegeven aan de verplichting die voortvloeit uit artikel 3 lid 4, Richtlijn 2016/1919, namelijk om gedetineerden hun toegang tot het recht daadwerkelijk te laten uitoefenen. Naast de regelgeving is ook de jurisprudentie in lijn met het unierecht. De Raad van State en de Hoge Raad zijn evenals het EHRM van mening dat de vrije advocaatkeuze in toevoegingszaken niet absoluut is maar dat het erom gaat dat het recht op verdediging op een effectieve wijze uitgeoefend kan worden. Voor zover voldoet de Nederlandse wet- en regelgeving aan de Europese verplichtingen.

De Staat is echter eveneens verplicht om te zorgen dat er voldoende advocaten beschikbaar zijn die de rechtsbijstand kunnen verlenen op toevoegingsbasis.²⁶⁶ In opdracht van de Raad voor Rechtsbijstand is in 2022 een onderzoek uitgevoerd naar de arbeidsmarkt voor de sociale advocatuur.²⁶⁷ Geconcludeerd wordt dat tekorten aan personeel overal toenemen door de vergrijzing, maar dat voor de sociale advocatuur nog grotere tekorten worden verwacht.²⁶⁸ Dit wordt veroorzaakt door de al jarenlange lage vergoedingen en een relatief lang opleidingstraject.²⁶⁹ Met name in het rechtsgebied strafrecht zijn verhoudingsgewijs meer moeilijk te vervullen vacatures.²⁷⁰ Ondanks dat de vergoedingen voor een aantal rechtsgebieden zijn verbeterd blijft de vergoeding per uur vaak minder dan

²⁶⁶ EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD003637897 (*Bertuzzi/Frankrijk*), par. 30.

²⁶⁷ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 15.

²⁶⁸ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 77.

²⁶⁹ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 77-78.

²⁷⁰ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 51.

de helft van de van een vergoeding die een 'commerciële' advocaat ontvangt.²⁷¹ Naast de lage basisvergoeding spelen ook pensioenopbouw, arbeidsongeschiktheidsverzekering en reiskostenvergoeding mee.²⁷² De uitstroom van sociaal advocaten op het gebied van strafrecht was 2 % in de periode van 2020 op 2021.²⁷³ Door de onderzoekers zijn tal van oplossingsrichtingen onderzocht waarbij men verwacht dat deze op korte termijn geen soelaas bieden.²⁷⁴ Waarschijnlijk zullen hogere vergoedingen wel een positief effect kunnen hebben op het huidige bestand van sociaal advocaten.²⁷⁵ Door de jarenlange lage vergoedingen wordt het recht op eigen keuze belemmerd als de voorspelling bewaarheid wordt dat er grote personeelstekorten gaan ontstaan. Zover is het nu nog niet maar als er geen gekwalificeerde advocaten meer zijn waaruit men kan kiezen heeft dit mijns inziens tot gevolg dat het recht op verdediging niet op effectieve wijze kan worden uitgeoefend en is er sprake van schending van artikel 6 lid 3 sub c EVRM.

4.3 Middelen- en belangentoets

Vanaf 1 maart 2017 is de maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden opgenomen in artikel 43 van de Wrb. Deze maatregel houdt in dat veroordeelden die voorlopig gehecht waren alsnog de kosten van de toegewezen rechtsbijstand moeten voldoen als zij onherroepelijk veroordeeld worden.²⁷⁶ Kosteloos procederen is door deze maatregel alleen het geval bij vrijspraak of als na een veroordeling duidelijk wordt dat er op het moment van het verstrekken van de ambtshalve toevoeging voldaan is aan de inkomens- en vermogensnormen om in aanmerking te komen voor een toevoeging op verzoek.²⁷⁷ Veroordeelden die niet in aanmerking zouden komen voor een ambtshalve toevoeging omdat hun inkomen in het peiljaar voorafgaand aan de toevoeging hoger was dan de toevoegingsgrens²⁷⁸ moeten alle kosten die zijn gemaakt voor hun juridische bijstand terugbetalen aan de Staat.²⁷⁹ Niet veroordeelden hebben dus wel gebruik kunnen maken van kosteloze rechtsbijstand. Terwijl juist het effect van de ambtshalve toevoeging zou moeten zijn dat de verdachten die zich in voorlopige hechtenis bevinden -voor veelal de zwaardere zaken- en net niet in aanmerking zouden komen voor gefinancierde rechtsbijstand toch een

²⁷¹ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 72.

²⁷² De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 73.

²⁷³ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 25.

²⁷⁴ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, par. 7.3

²⁷⁵ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 78.

²⁷⁶ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 3.

²⁷⁷ Brouwer 2017a, p. 259.

²⁷⁸ Per 1 januari 2023 € 30.000 voor alleenstaanden, € 42.400 voor gehuwden, samenwonenden of éénuoudergezinnen.

²⁷⁹ Van Kampen e.a. 2018, p. 33.

behoorlijke verdediging zouden kunnen krijgen.²⁸⁰ Met deze maatregel wordt voorbij gegaan aan de grondslagen van het stelsel van gefinancierde rechtsbijstand.²⁸¹ De ernst van het strafbare feit, de complexiteit van de zaak, de aard van de beschuldigingen die ertoe nopen dat een verdachte kosteloze rechtsbijstand krijgt om zijn recht op een eerlijk proces te bewerkstelligen doen er kennelijk niet meer toe.²⁸² Ook met het belang van een goede toepassing van het recht en met welke kosten de verdachte wel had kunnen betalen wordt geen rekening gehouden.²⁸³ De maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden is dan ook moeilijk te verenigen met het oordeel van het EHRM dat in geval van vrijheidsontneming of als er een gevangenisstraf kan worden opgelegd er altijd de noodzaak voor kosteloze rechtsbijstand is.²⁸⁴ Of je wel of niet veroordeeld wordt doet hier niets aan af. Derhalve is er door het afzien van de aangeboden kosteloze rechtsbijstand omdat deze helemaal niet kosteloos blijkt te zijn grotendeels afbreuk gedaan aan artikel 6 lid 3 c EVRM.²⁸⁵

In opdracht van de Raad is de maatregel geëvalueerd omdat gebleken is dat veel vorderingen niet voldaan worden.²⁸⁶ In het rapport wordt geconcludeerd dat de doelstelling van de maatregel in de uitvoeringspraktijk maar gedeeltelijk worden behaald.²⁸⁷ Ten eerste bereikt de maatregel niet het doel om vermogende criminelen die geld verdienen met ondermijnende activiteiten in de maatschappij de rechtsbijstand te laten betalen die op de samenleving drukt.²⁸⁸ Sterker nog de maatregel wordt toegepast op onherroepelijk veroordeelden die niet de middelen hebben om het bedrag snel te voldoen.²⁸⁹ Verder wordt afgezien van heffing bij personen die langer dan twee jaar in detentie gaan terwijl dat juist de bedoelde doelgroep 'zwaardere criminelen' kan betreffen.²⁹⁰ Deze 'zwaardere criminelen' hebben in de regel niet hun vermogen ondergebracht op een voor de Belastingdienst zichtbare wijze en het is eveneens niet heel waarschijnlijk dat zij gebruik maken van gefinancierde rechtsbijstand.²⁹¹ Ten tweede is het slagen van kostenverhaal en de invordering door de Raad deels afhankelijk van het feit hoe goed een veroordeelde voor zijn rechten opkomt.²⁹² De verdachte heeft een grote slagingskans als hij bezwaar maakt met het

²⁸⁰ Brouwer 2017a, p. 256.

²⁸¹ Brouwer 2017a, p. 259.

²⁸² Brouwer 2017a, p. 259.

²⁸³ Brouwer 2017a, p. 259.

²⁸⁴ EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*), par. 61, EHRM 20 december 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1220JUD003948807 (*Maksimenko/Oekraïne*) par. 28, EHRM 6 november 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1106JUD003223804 (*Zdravko Stanev/Bulgaria*) par. 38.

²⁸⁵ Brouwer 2017a, p. 263.

²⁸⁶ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 3. Door het ministerie van Justitie en Veiligheid is bij aanvang van de maatregel reeds bepaald dat dit onderzoek zou plaats vinden.

²⁸⁷ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 17.

²⁸⁸ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 17.

²⁸⁹ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 17.

²⁹⁰ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 17.

²⁹¹ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 17.

²⁹² Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 17.

argument dat hij niet goed is ingelicht over een mogelijk kostenverhaal.²⁹³ Als de verdachten wel goed zijn geïnformeerd over het toepassen van de maatregel bestaat de kans dat zij afzien van rechtsbijstand.²⁹⁴ De verdachten die op voorhand al inschatten dat zij de kosten niet zelf kunnen dragen zullen nog sneller afzien van rechtsbijstand.²⁹⁵ Ook hier geldt dat door het afzien van de aangeboden kosteloze rechtsbijstand omdat deze helemaal niet kosteloos blijkt te zijn grotendeels afbreuk wordt gedaan aan artikel 6 lid 3 c EVRM.

Opvallend is dat op grond van artikel 43 lid 3 Wrb de Raad voor Rechtsbijstand bevoegd, niet verplicht is, om te beoordelen of terugvordering evenredig is, terwijl er uit de website van de raad geconcludeerd kan worden dat er in alle gevallen van een onherroepelijke veroordeling overgegaan wordt tot kostenverhaal.²⁹⁶ De keus om in alle gevallen tot terugvordering over te gaan heeft mijns inziens eveneens gevolgen op het recht op verhoorbijstand. Het sneller afzien van rechtsbijstand omdat men niet het risico wil lopen om achteraf met hoge kosten geconfronteerd te worden heeft tot gevolg dat er niet eens aan verhoorbijstand wordt toegekomen waardoor grotendeels afbreuk wordt gedaan aan artikel 6 lid 3 c EVRM. Inmiddels is er besloten tot afschaffing van deze maatregel over te gaan; mijns inziens een belangrijke stap in de goede richting.²⁹⁷

4.4 Positieve verplichtingen van de Staat

4.4.1 Financiering van voldoende kwaliteitsvol rechtsbijstandssysteem

Er zijn door de Raad van Rechtsbijstand diverse maatregelen genomen om de kwaliteit van rechtsbijstandverleners te waarborgen in het rechtsbijstandssysteem. De maatregelen bestaan onder meer uit het aanscherpen van de inschrijvingsvoorwaarden door de eisen aan bestaande specialisaties te verhogen en een aantal nieuwe specialisaties in te voeren.²⁹⁸ Uit jurisprudentie blijkt dat aan de kwaliteitseisen wordt vastgehouden. Hiermee voldoet de Staat aan de verplichting die voortvloeit uit artikel 7 Richtlijn 2016/1919 lid 1a.

Voor wat betreft de financiering van het rechtsbijstandssysteem is in 2015 is door de commissie Wolfsen reeds vastgesteld dat de vergoedingen structureel achter lopen op inflatie. Op 24 oktober 2023 is een motie aangenomen waarin De Tweede Kamer een

²⁹³ Hof van Discipline 7 november 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:155, Hof van discipline 19 juni 2023, ECLI:NL:TAHVD:2023:101.

²⁹⁴ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 18.

²⁹⁵ Evaluatie maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden, p. 13.

²⁹⁶ Brouwer 2017a, p. 257.

²⁹⁷ Tiende voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december 2023, p. 22.

²⁹⁸ Voortgangsrapportage stelselvernieuwing rechtsbijstand juli-december 2022, p. 11.

verzoek doet aan de regering om inzichtelijk te maken hoe de vergoedingen “*kunnen meelopen in de reeds bestaande uitvoeringscorrectie van de begrotingssystematiek, zodat deze actueel blijven.*”²⁹⁹ Inmiddels stelt de Minister voor Rechtsbescherming een onafhankelijke commissie in die zal onderzoeken wat de gemiddelde tijdsbesteding aan de diverse zaaksoorten in 2022 en 2023 is om tot passende tarieven voor 2025 te komen.³⁰⁰ Daarnaast wordt de systematiek van periodieke herijking samen met de Raad onderzocht.³⁰¹ Als deze inspanningen leiden tot een systeem waarbij de puntenvergoedingen en inflatiecorrectie actueel worden gehouden en de noodzakelijke actualiseringskosten mee te lopen in de uitvoeringscorrecties in de begrotingssystematiek voldoet het aan de financiering van een kwaliteitsvol rechtsbijstandsstelsel. Vooralsnog is de financiering van het systeem onvoldoende omdat de tarieven jarenlang te laag geweest zijn met als gevolg dat advocaten stoppen met hun werk. Mijns inziens wordt er niet voldaan aan de verplichting om te zorgen voor een adequate financiering van de bijstand van een advocaat, waardoor de uitoefening van het recht op toegang tot een advocaat mogelijk wordt gemaakt. Derhalve wordt er niet voldaan aan de eis van artikel 6 lid 3 sub c EVRM en aan de verplichting die voortvloeit uit artikel 7 Richtlijn 2016/1919 lid 1a.

Daarnaast is het aan te bevelen om in de nieuwe systematiek mee te nemen dat door ‘de beweging naar voren’ de rol van de advocaat in het vooronderzoek verandert. De consequentie van de modernisering van het wetboek van Strafvordering is dat de verdediging eerder in het de procedure een actieve rol krijgt wat zeker gevolgen kan hebben voor de financiering. Daarbij geldt tevens het advies om de verstrekking van de toevoeging vroeger te laten plaatsvinden dan momenteel het geval is zodat de verdediging daadwerkelijk de mogelijkheid krijgt om aan ‘de beweging naar voren’ deel te nemen.³⁰²

4.4.2 Financiering van kwaliteit rechtsbijstandsverleners en bevordering opleiding

Het is de verantwoordelijkheid van de overheid om de advocaten in staat te stellen om hun kennis en vaardigheden bij te houden.³⁰³ Om dit te kunnen bewerkstelligen is en kostendekkende vergoeding nodig om de raadsman de gelegenheid te geven om (specialistische) cursussen te volgen en om toegang te hebben tot juridische noodzakelijke bronnen zoals literatuur en tijdschriften.³⁰⁴ Rechtsbijstandsverlening in strafzaken -

²⁹⁹ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31752, nr. 277.

³⁰⁰ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31752, nr. 283.

³⁰¹ *Kamerstukken II 2023/2024*, 31752, nr. 283.

³⁰² ‘Actueel/nieuws/2021/06/07/interview-van-kampen’, strafrechtketen.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

³⁰³ Boksem 2018, p. 1239.

³⁰⁴ Boksem 2018, p. 1239.

waaronder verhoorbijstand- is inmiddels een specialisme geworden.³⁰⁵ De advocaat heeft steeds meer verantwoordelijkheden gekregen voor wat betreft het doen van verzoeken, standpunten of verweren motiveren, alsmede zijn houding tijdens een verhoor bepalen.³⁰⁶ Mede door financiering van ontwikkeling van praktijkhandboeken en checklists voor advocaten en het oprichten van een peer review system kan de overheid aan de waarborging van de kwaliteit bijdragen.³⁰⁷ De beloning in de sociale advocatuur is echter niet in overeenstemming is met de lange vooropleiding en beloningen bij de commerciële kantoren.³⁰⁸ Sterker nog de vergoedingen in toevoegingszaken zijn amper kostendekkend, hoe kan er dan verwacht worden dat de advocaten op alle mogelijke manieren hun vakkennis en bekwaamheden onderhouden. Laat staan dat zij zich kunnen specialiseren. Zonder kwaliteit van de rechtsbijstandverlener is het niet mogelijk om het recht op verdediging op een effectieve wijze uit te oefenen. Derhalve wordt er niet voldaan aan de eis van artikel 6 lid 3 sub c EVRM en aan de verplichting die voortvloeit uit artikel 7 Richtlijn 2016/1919 lid 1b. Daarentegen is de subsidieregeling beroepsopleiding sociaal advocaten volledig in de lijn met de vereiste dat er maatregelen getroffen dienen te worden om de kwaliteit van rechtsbijstandverleners te waarborgen.

4.4.3 Vergoedingen rechtsbijstandverleners dienen kostendekkend te zijn.

In deze paragraaf wordt gezien of de rechtsbijstand, toegespitst op de vergoedingen rondom het politieverhoor, kostendekkend is. De vergoeding per piketzaak is gebaseerd op 1,5 punten, te splitsen in 0,75 punten bij consultatiebijstand aan een aangehouden verdachte, voorafgaand aan een verhoor en 0,75 punten voor rechtsbijstand na het verhoor (artikel 23 lid 1,2 en 3 Bvr). Voor deze vergoeding (1,5 punt = €180,30) reist de advocaat naar het politiebureau, heeft een gesprek met de verdachte, stelt partner en/of familie op de hoogte, benadert het OM en de politie over het vervolg van het onderzoek en bestudeert het dossier.³⁰⁹

Bovenop de genoemde piketvergoedingen gelden vergoedingen voor bijstand bij politieverhoren. Indien de advocaat bijstand levert aan een verdachte zal hij de daarop volgende dagen eveneens stand-by moeten zijn voor verhoorbijstand. Hij komt dan in aanmerking voor een vergoeding van €180,30 (of € 360,60 voor A-zaken) voor de verhoren die plaats vinden in de periode tussen de aanhouding en het moment van in bewaring

³⁰⁵ Boksem 2018, p. 1238.

³⁰⁶ Boksem 2018, p. 1238.

³⁰⁷ Boksem 2018, p. 1239.

³⁰⁸ De arbeidsmarkt voor de Sociale Advocatuur 2022, p. 77.

³⁰⁹ 'Blogs/2018/8/27/piketdienst', meesterleonie.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

stellen.³¹⁰ Voor een vervolghoor komt daar nog eenmalig een vergoeding van € 180,30 bij. Het kan voorkomen dat de advocaat drie dagen verhoorbijstand levert of drie dagen beschikbaar moet zijn en vervolgens niet wordt opgeroepen.³¹¹ Klaarblijkelijk doet de advocaat werkzaamheden waar geen vergoeding tegenover staat.

Daarbij komt dat de verhoorbijstand in Europees perspectief vele taken omvat. Zoals beschreven in paragraaf 2.2 *omvang verhoor bijstand in Nederland* is de verhoorbijstand die verleend zou moeten worden volgens het Europese perspectief uitgebreider dan volgens de Nederlandse regelgeving, het besluit omtrent de rechtspositie van de raadsman tijdens het politieverhoor, is toegestaan. Hieruit is af te leiden dat er niet wordt voldaan aan de eisen die gesteld worden aan de werkzaamheden rondom het verhoor, derhalve zal ook de financiering niet daarop afgestemd zijn.

Tevens is in 2016 in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie een analyse gemaakt van de gemiddelde verhoorduur en het aantal verhoren per zaak in de piketfase.³¹² Uit de analyse blijkt dat het aannemelijk is dat het gemiddeld aantal verhoren per zaak in de piketfase tussen 1,7 en 2,06 in A-zaken en tussen 1,5 en 1,53 in B-zaken bedraagt.³¹³ Verder is het aannemelijk dat de verhoorduur in de piketfase tussen de 127 en 210 minuten (2,11-3,5 uur) ligt voor categorie A-zaken en tussen de 72 en 78 (1,2-1,3 uur) minuten voor categorie B zaken.³¹⁴ Dit ligt in de lijn met de 3 en 1,5 punten. Dit bevestigt ook het beeld dat de vergoedingen niet kostendekkend zijn. De vergoedingen dekken hoogstens de tijd van het verhoor zelf maar voor de tijd van alle werkzaamheden die rondom het verhoor worden verricht (bijvoorbeeld het bestuderen van het dossier) is geen geld over.

De Tweede Kamer heeft de regering verzocht tot het doen van een noodinvestering in de sociale advocatuur. De uitvoering van de noodinvestering houdt in dat er éénmalig compensatie gegeven wordt van 4,62% (namelijk 5,29% (percentage indexering per 1 januari 2024) minus 0,67% (percentage indexering per 1 januari 2023)). Zelfs met deze compensatie blijft het de vraag of de vergoedingen voor rechtsbijstand rondom het politieverhoor kostendekkend zijn. Er wordt namelijk geen rekening wordt gehouden met de werkzaamheden die de advocaat voor de vergoedingen zou moeten verrichten. Deze werkzaamheden betreffen heel veel werkzaamheden die niet onder de toevoeging vallen zoals bijvoorbeeld het bellen met de moeder of werkgever van de verdachte, het praten met de partner van de verdachte.³¹⁵ Alsook de niet vergoede vervolghoren.

³¹⁰ Brouwer 2017, p. 28.

³¹¹ Brouwer 2017, p. 28.

³¹² Plaggenhoef e.a., 2016, p. 1.

³¹³ Plaggenhoef e.a., 2016, p. 19.

³¹⁴ Plaggenhoef e.a., 2016, p. 20.

³¹⁵ 'Actueel/nieuws/2021/06/07/interview-van-kampen', strafrechtketen.nl. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

Geconcludeerd kan worden dat de er niet voldaan wordt aan de eis dat de vergoeding die rechtsbijstandsverleners moeten ontvangen kostendekkend is. Derhalve wordt er niet voldaan aan de eis van artikel 6 lid 3 sub c EVRM, alsmede overweging 8 van Richtlijn 2016/1919.

Vervolgverhoren

Als reden voor het niet vergoeden van elk aanvullend verhoor wordt in de Negende voortgangsrapportage stelselvernieuwing gesubsidieerde rechtsbijstand aangehaald dat uit cijfers van de Raad voor Rechtsbijstand blijkt dat het een zeer klein aantal zaken betreft en dat de oude regeling niet paste bij het forfaitaire karakter van het stelsel.³¹⁶ De redenering valt mijns inziens ook om te draaien, als het een zeer klein aantal zaken betreft is het net zo verdedigbaar om de aanvullende verhoren te vergoeden waardoor men wel voldoet aan de eis van artikel 7 van Richtlijn 2016/1919 om te zorgen voor een adequate financiering van rechtsbijstand.

Reiskostenvergoedingen

De reiskostenvergoedingen zijn per 1 juli 2023 verhoogd naar een reëel niveau. De vergoeding per kilometer voor het reizen naar de zitting, naar rechtzoekenden wiens vrijheid is ontnomen en voor reizen in piketzaken buiten het ressort bedraagt € 0,21 en de vergoeding voor reizen in piketzaken binnen het ressort € 0,37.³¹⁷ Dit lijkt kostendekkend omdat de vergoedingen per 1 juli 2023 gelijkgesteld aan de belastingvrije vergoeding zoals opgenomen in de Wet op de loonbelasting 1964 eigen vervoer. In piketzaken wordt geen reistijdverlet vergoed omdat dit gecompenseerd wordt door een hogere reiskostenvergoeding. Derhalve wordt er wel aan de eis voldaan van artikel 7 van Richtlijn 2016/1919.

³¹⁶ Negende voortgangsrapportage stelselvernieuwing gesubsidieerde rechtsbijstand, p. 14.

³¹⁷ 'Wijzigingen vergoeding in detail', rvr.org. (laatst bezocht op 14 januari 2024)

5 Conclusie

5.1 Conclusie

In deze scriptie stond de volgende onderzoeksvraag centraal:

Hoe verhoudt de Nederlandse regelgeving van de gefinancierde rechtsbijstand in strafzaken, met name bij politieverhoor, zich tot de positieve verplichtingen van de Staat, die voortvloeien uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en EU-richtlijnen 2013/48 en 2016/1919?

Op basis van mijn onderzoek kan ik concluderen dat het systeem van gefinancierde rechtsbijstand zoals dat momenteel door de Nederlandse Staat is vormgegeven, er niet voor zorgt dat de Staat volledig aan de positieve verplichtingen voldoet die haar zijn opgelegd vanuit het Europeesrechtelijk kader. In dit laatste hoofdstuk vat ik kort mijn bevindingen samen, waarbij ik eerst aandacht besteed aan de tekortkomingen van het Nederlandse rechtsbijstandssysteem om te eindigen met de zaken die wel goed geregeld zijn.

De grootste bottleneck is dat de vergoedingen voor de rechtsbijstandsverleners al jarenlang laag zijn. Dit wordt in de eerste plaats veroorzaakt doordat er geen duidelijke systematiek is om de vergoedingen actueel te houden. Zoals reeds in 2015 door de commissie Wolfsen is vastgesteld lopen de vergoedingen structureel achter op inflatie. Daarnaast worden niet alle werkzaamheden die de rechtsbijstandverleners verrichten vergoed. Er wordt namelijk geen rekening wordt gehouden met de werkzaamheden die niet onder de toevoeging vallen zoals het bellen met de moeder of werkgever van de verdachte, het praten met de partner van de verdachte, contact leggen met de politie en het OM en beschikbaar zijn voor verhoor. Ook het feit dat er geen vergoeding wordt toegekend voor de vervolgvragen draagt bij aan een scheefgroei in de hoogte van de vergoeding. De ontoereikende vergoedingen hebben ook direct invloed op de kwaliteit van de rechtsbijstandsverleners. Als de vergoedingen amper kostendekkend zijn, hoe kan er dan verwacht worden dat rechtsbijstandverleners hun vakkennis en bekwaamheden op peil houden? Ook blijkt uit onderzoek dat als gevolg van de jarenlange lage vergoedingen advocaten stoppen met hun werk en dat er grote personeelstekorten gaan ontstaan. Zover is het nu nog niet maar als er geen gekwalificeerde gespecialiseerde strafrechtadvocaten meer zijn waaruit men kan kiezen heeft, komt eveneens het recht op eigen advocatenkeuze in het geding. Inmiddels is het probleem omtrent de lage vergoedingen tot de politiek doorgedrongen zoals blijkt uit de motie die op 18 oktober 2023 is ingediend en met grote meerderheid is aangenomen. In die motie verzoekt De Tweede kamer de regering een noodinvestering te doen in de sociale advocatuur. De uitvoering van de noodinvestering houdt in dat er éénmalig compensatie

gegeven wordt op basis van een compensatie van 4,62%. Zelfs met deze compensatie blijft het de vraag of de vergoedingen voor rechtsbijstand en dus ook rondom het politieverhoor kostendekkend zijn omdat niet alle werkzaamheden vergoed worden.

Tegen de achtergrond van het Europeesrechtelijk kader, constateer ik dat er twee aspecten van het rechtsbijstandssysteem wel goed geregeld zijn. Ten eerste het feit dat er recent is besloten om de maatregel kostenverhaal draagkrachtige veroordeelden (artikel 43 van de Wrb) af te schaffen. Veroordeelden die voorlopig gehecht waren lopen nu niet meer het risico dat ze alsnog de kosten van de toegewezen rechtsbijstand moeten voldoen als zij onherroepelijk veroordeeld worden. Hierdoor is de drempel om rechtsbijstand te accepteren verdwenen. Ten tweede voldoet de Staat aan de eis van artikel 7 lid 3 van Richtlijn 2016/1919 om de opleidingen van de rechtsbijstandverleners te bevorderen door de subsidieregeling beroepsopleiding sociaal advocaten toe te passen. De subsidie die door kantoren of stagiair-ondernemers kan worden aangevraagd dekt de totale kosten van (€ 12.995) voor de beroepsopleiding waardoor de deelname van jonge advocaten in het gefinancierde rechtsbijstand stelsel wordt gestimuleerd.

Alles overwegend zijn er sinds het rapport van Wolfsen uit 2015 veel stappen gezet om het rechtsbijstandstelsel te herzien. Wanneer ook de hierboven nog bestaande tekortkomingen worden gerepareerd zal dit resulteren in een systeem waarbij rechtsbijstand daadwerkelijk gewaarborgd is voor de mensen die de kosten voor goede rechtsbijstand niet zelf kunnen dragen. Dit past mijns inziens des te beter met het oog op de ontwikkelingen van 'de beweging naar voren', waardoor de rechtsbijstandverlener in het vooronderzoek een nog actievere rol zal moeten aannemen. Dat kan hij alleen maar op een effectieve wijze doen als hij daarvoor ook voldoende gecompenseerd wordt.

Literatuurlijst.

Barkhuysen 2017

T. Barkhuysen, 'Gesubsidieerde rechtsbijstand als toetssteen voor de rechtsstatelijkheid van Rutte III', *NJB* 2017/2086, aflevering 39, p. 2867.

Boksem 2018

J. Boksem, 'Quality is everyone's responsibility', *NbSr* 7-12-2018, aflevering 13, p. 1237-1239.

Brouwer 2017

D.V.A. Brouwer, Verhoorbijstand 2.0, 'Een onderzoek naar de toelaatbaarheid van verhoorbijstand door anderen dan advocaten' (Oratie Maastricht, 17 februari 2017) Wolters Kluwer.

Brouwer 2017a

D.V.A. Brouwer, 'Terugvordering van de kosten van rechtsbijstand', *Strafblad* juli 2017.

Coalitieakkoord 2021 – 2025

VVD, D66, CDA en ChristenUnie, Coalitieakkoord 2021 – 2025, 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst', 15 december 2021.

Commissie Barkhuysen 2015

Commissie Barkhuysen, *Eindrapport commissie 'Duurzaam stelsel gefinancierde rechtsbijstand'*, 2 december 2015 Den Haag: Nederlandse Orde van Advocaten.

Commissie Van der Meer 2017

Van der Meer, *Andere tijden, Evaluatie puntentoekenning in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand*, oktober 2017 Den Haag: Commissie evaluatie puntentoekenning gesubsidieerde rechtsbijstand.

Commissie-Wolfsen 2015

Commissie Wolfsen, *Herijking rechtsbijstand, Naar een duurzaam stelsel voor de gesubsidieerde rechtsbijstand*, 30 november 2015, Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Corstens/Borgers & Kooijmans 2021

M.J. Borgers en T. Kooijmans, Corstens. *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2021 (online, bijgewerkt 1 februari 2021).

Geurts & Hoekstra 2021

T. Geurts & M.S. Hoekstra, *Advocaat bij politieverhoor 2017-2019*, 12 juli 2021 Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Huisman & Vos 2021, in: *Handboek Strafzaken*

P.T. Huisman & M.J. Vos, *Handboek Strafzaken* Hoofdstuk 3 toevoeging, Deventer: Wolters Kluwer (online, bijgewerkt 21 mei 2021).

Van Kampen e.a. 2018

P.T.C. van Kampen e.a., *Mind the Gap*, Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid 2018.

Van Kampen & Van der Laan 2021

P.T.C. van Kampen & N. van der Laan, *Handboek Verdediging*, Deventer: Wolters Kluwer 2021.

Van Kampen & Van der Meij 2016

P. van Kampen & P. van der Meij, 'Verhoorbijstand in een rechtsstaat', *NJB* 2016/554, p. 738-744.

Plaggenhoef e.a. 2016

W. van Plaggenhoef, J. Reitsma & W. Jongebreur, *Analyse verhoorduur korte termijn monitor raadsman bij politieverhoor*, 5 augustus 2016 Significant.

Spronken 2019

T.N.B.M. Spronken, 'Stelselherziening van de rechtsbijstand: niet alléén een kwestie van geld', *NBSTRAF* 2019/30, p. 1-4.

Verbaan & Hollander 2020

J.H.J. Verbaan & L.E. Hollander, 'De rechtspositie van de raadsman tijdens het politieverhoor', *NTS* 2020-4, p. 20-26.

Jurisprudentie

- EHRM 13 mei 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474 (*Artico/Italië*).
- EHRM 25 april 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0425JUD000839878 (*Pakelli/Duitsland*).
- EHRM 19 december 1989, ECLI:CE:ECHR:1989:1219JUD000978382 (*Kamasinski/Oostenrijk*).
- EHRM 24 mei 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001274487 (*Quaranta/Zwitserland*).
- EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0925JUD001361188 (*Croissant/Duitsland*).
- EHRM 25 september 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0925JUD001319187 (*Pham Hoang/Frankrijk*).
- EHRM 24 november 1993, ECLI:CE:ECHR:1993:1124JUD001397288 (*Imbrioscia/Zwitserland*).
- EHRM 10 juni 1996, ECLI:CE:ECHR:1996: ECLI:CE:ECHR:1996:0610JUD001938092 (*Benham/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM 21 april 1998, ECLI:CE:ECHR:1998:0421JUD002260093 (*Daud/Portugal*).
- EHRM 9 juni 1998, ECLI:CE:ECHR:1998:0609JUD002429494 (*Twalib/Griekenland*).
- EHRM 21 april 1998, ECLI:CE:ECHR:1998:0421JUD002260093 (*Daud/Portugal*).
- EHRM 10 mei 1999, ECLI:CE:ECHR:1999:0510JUD0004715499 (*Tello Lopez/Nederland*).
- EHRM 26 februari 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0226JUD003878497 (*Morris/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM 7 mei 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0507JUD004631199 (*McVicar/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM 14 januari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0114JUD002689195 (*Lagerblom/Zweden*).
- EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD003637897 (*Bertuzzi/Frankrijk*).
- EHRM 15 juni 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0615JUD006095800 (*S.C./Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM 21 september 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0921JUD006194500 (*Santambrogio/Italië*).
- EHRM 4 januari 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:0104DEC004076606 (*Barsom Varli/Zweden*).
- EHRM, 27 november 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1127JUD003639102 (*Salduz/Turkije*).
- EHRM 11 december 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1211JUD000426804 (*Panovits/Cyprus*).
- EHRM 16 juni 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0616JUD000525602 (*Karabil/Turkije*).
- EHRM 5 januari 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0105JUD003373502 (*Aydin/Turkije*).
- EHRM 9 februari 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0209JUD000203904 (*Boz/Turkije*).
- EHRM 13 januari 2010, ECLI:CE:ECHR:2009:1013JUD000737703 (*Dayanan/Turkije*).
- EHRM 14 januari 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0114JUD000237603 (*Tsonyo Tsonev/ Bulgarije*) (No.2)).

EHRM 20 december 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1220JUD003948807 (*Maksimenko/Oekraïne*).

EHRM 6 november 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1106JUD003223804 (*Zdravko Stanev/Bulgaria*).

EHRM 24 oktober 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:1024JUD006288011 (*Navone e.a./Monaco*).

EHRM 21 april 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0421DEC000421112 (*Bezek/Duitsland*).

EHRM 18 november 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:1118JUD001506507 (*Aras/Turkije*).

EHRM 13 september 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0913JUD005054108, NJ 2017/452
m.nt. P.H.P.H.M.C. van Kempen (*Ibrahim/Verenigd Koninkrijk*).

EHRM 9 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1109JUD007140910, NJ 2019/15 m.nt. W.H. Vellinga
(*Beuze/België*).

EHRM 28 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1127JUD005783709 (*Soytemiz/Turkije*).

HvJ EU 7 november 2013, ECLI:EU:C:2013:717, (*X/DAS Rechtsbijstand*).

Parket bij de Hoge Raad 30 september 2014, ECLI:NL:PHR:2014:2172.

Parket bij de Hoge Raad 12 december 2017, ECLI:NL:PHR:1590.

Parket bij de Hoge Raad 26 juni 2018, ECLI:NL:PHR:754.

HR 12 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1155.

HR 29 september 2015, ECLI:NL:HR:2015: 2868.

HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252.

RvS 20 juli 2005, ECLI:NL:RVS:2005:AT:9708.

RvS 20 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2067.

RvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:133.

RvS 25 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:568.

RvS 30 september 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3042.

RvS 27 juli 2016, ECLI:NL:RVS:2089.

RvS 3 augustus 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2154.

RvS 1 augustus 2018, ECLI:NL:RVS:2018:2483.

RvS 2 februari 2022, ECLI:NL:RVS:2022:285.

RvS 9 februari 2022, ECLI:NL:RVS:2022:413.

RvS 18 mei 2022, ECLI:NL:RVS:2022:1418.

RvS 11 oktober 2023, ECLI:RVS:2023:3770.

Gerechtshof Amsterdam 22 juni 2017, ECLI:NL: GHAMS: 2017:2434.

Gerechtshof Den Haag 1 april 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:652.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2541.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2524.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2523.

Rechtbank Rotterdam 4 oktober 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:9953.

Rechtbank Amsterdam 9 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2011:6411.

Rechtbank Limburg 9 december 2021, ECLI:NL:RBLIM:2021:9269.

Rechtbank De Haag 15 februari 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:1858.

Rechtbank De Haag 22 december 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:14218.

Rechtbank Limburg 18 oktober 2022, ECLI:NL:RBLIM:2022:8069.

Rechtbank Oost-Brabant 11 mei 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:2150.

Hof van Discipline 1 december 2014, ECLI:NL:TAHVD:2014:370.

Hof van Discipline 21 mei 2021, ECLI:NL:TAHVD:2021:101.

Hof van Discipline 7 november 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:155.

Hof van Discipline 19 juni 2023, ECLI:NL:TAHVD:2023:101.

Raad van Discipline 30 oktober 2023, ECLI:NL:TADRARLR:2023:286